

יד
מהר"ץ

שערי יצחק

שיעור תורה
בעניין מי פירות שאינם מחמיצים

מפי מרן הגאון

הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

שנמסר בפני אברכים ובני ישיבות
בביהכ"נ עוד יוסף חי
שע"י קהילת "פעולת צדיק"
מודיעין עילית - קרית ספר
ביום שני י' בניסן ה'תשע"ט ב'ש"ל.

ותוספת דברים בעניין זה
שנמסרו תוך דרשה בעיר חולון,
באותו יום בערב,
ליל שלישי י"א ניסן ה'תשע"ט ב'ש"ל.



בית הכנסת ד"ק תימן
עוד יוסף חי
ע"פ דברי ר' יצחק בן אבא

לק"י
 ישיבת בין הזמנים
 "אורות שלום יצחק ולא"ה"

שואלין ודורשין בהלכות הפסח
 הננו להזמין את ציבור לומדי התורה אברכים ובני ישיבות שיחיו ל-

דרשת שבת הגדול

מפי מרן הגאון הגדול

יצחק רצאבי

רבי שליט"א

פוסק עדת תימן

שתתקיים אי"ה ביום שני י' ניסן בשעה 12:00
 במסגרת ישיבת בין הזמנים המתקיימת
 בביהמ"ד 'עוד יוסף חי' שע"י קהילת 'פעולת צדיק'
 רחוב נתיבות המשפט 1-3
 ינתן זמן לשאלות ותשובות
 בברכת התורה, ברוכים הבאים



כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק
 טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741
 דוא"ל: yad@maharitz.co.il



השיעור מוקדש להצלחת ידידינו הנכבדים והנעלים,
 הרב ראובן רצאבי הי"ו
 מארגן הכנס בעיר מודיעין עילית – קרית ספר ת"ו.
 והרב גלעד רצון הי"ו
 מארגן הכנס בעיר חולון ת"ו.
 ימלא ה' כל משאלות לבם לטובה,
 ויזכו להגדיל תורה ולהאדירה, אכ"ר.

שיעור בעניין מי פירות שאינם מחמיצים
שיעור לאברכים ובני ישיבת בין הזמנים
בביהכ"נ עוד יוסף חי שע"י קהילת פעולת
צדיק
בעיר מודיעין עילית – קרית ספר
יום שני י' בניסן ה'תשע"ט ב"ש"ל

למשל היום מצאו מין חדש הנקרא "קינואה".
הוא נראה כמו דגן. אעפ"י בן הרי קיבלו חז"ל
כי החמץ אינו אלא מחמשת מיני דגן, אך
המינים האחרים אינם נחשבים חמץ, ומותר
לכתחילה ללוש אותם ביחד עם מים.

מקור הדין בגמ' פסחים בשני מקומות ודף ל"ה
ע"א, ודף קי"ד ע"ב. שנינו במסכת פסחים דף
ל"ה, אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו
בפסת, בחטים, בשעורים, בכוסמין, ובשיפון,
ובשיבולת שועל. אומרת הגמ', מתניתין דלא
כרבי יוחנן בן נורי, דאמר, אורז מין דגן הוא,
וחייבין על חימוצו כרת. לשיטת התנא רבי
יוחנן בן נורי, האוכל בפסת עיסת אורז שתפחה,
חייב כרת. ולא רק אורז, אלא גם דוחן,
ושיצניתא, כמובא בהמשך. דתניא, רבי יוחנן
בן נורי אוסר באורז ודוחן, מפני שקרוב
להחמין.

איבעיא להו, שקרוב להחמין, דקדים ומחמין,
או דילמא, קרוב להחמין הוי, חמץ גמור לא
הוי. תא שמע, דתניא, אמר רבי יוחנן בן נורי,
אורז מין דגן הוא, וחיבין על חימוצו כרת,
ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסת. אפשר לטחון
את האורז, ולעשות ממנו מצה, ויוצאין בה ידי
חובה בליל הסדר. לדבריו, דין האורז כדין
החטה.

מוסכם לכולי עלמא, כי מין שאינו מחמין, אין
יוצאים בו ידי חובה בפסת. רק מה שמגיע
לחימוץ יוצאים בו ידי חובה מצה. סובר רבי
יוחנן בן נורי כי אפשר לעשות מצה מאורז,
בתנאי ששמר אותה מן החימוץ. אם העיסה
החמיצה, האוכלה חייב כרת.

זו דעת רבי יוחנן בן נורי, אבל חכמים אומרים
כי אין חמץ אלא מחמשת המינים המפורטים
למעלה. לעניין הלכה, אפילו שבדרך כלל יחיד
ורבים הלכה כרבים, ישנן מקומות בודדים
שפסקו כדעת היחיד, ובשביל ללמדנו כי גם

ברשות כל הקהל הקדוש, תלמידי החכמים,
בני תורה הי"ו.

בעז"ה נדבר היום על שני עניינים יסודיים
בהלכות הפסת. במוצ"ש האחרונה כבר דיברתי
על הנושאים הללו, אך קיצרתי, כי לא
הספקתי. עתה נשלים פה את מה שלא אמרנו
אז בשיעור. גם רצוני לשמוע אותכם. מנאי
ומנייכו תסתייע מילתא. אולי ביחד נזכה להבין
וללבן את הדברים על בריס, ובדיוקם. נלמד
את הדברים ביחד אתכם.

ההלכה הראשונה נוגעת לגבי חמץ מחמשת
מיני דגן, החטה, השעורה, כוסמת שיבולת
שועל ושיפון. לא אורז וכיו"ב. בכדי שהדברים
יהיו מסודרים ומובנים, נלך לפי הסדר שקבע
הרמב"ם בתחילת פ"ה מהלכות חמץ ומצה.

וזה לשונו, אין אסור משום חמץ בפסת, אלא
חמשת מיני דגן בלבד, והם שני מיני חטים שהן
החטה והכוסמת, ושלושת מיני השעורים שהן
השעורה ושבולת שועל והשיפון. אבל הקטניות
כגון אורז ודוחן ופולים ועדשים וכיוצא בהן, אין
בהן משום חמץ, אלא אפילו לש קמח אורז
וכיוצא בו ברותחין, וכסהו בבגדים, עד שנתפח
כמו בצק שהחמין, הרי זה מותר באכילה,
שאינן זה חמוץ אלא סרחון.

פוסק הרמב"ם, כי מלבד מחמשת מיני דגן, כל
מין אחר בעולם, אפילו אם נראה כאילו הוא
מתנפח ומחמין, אינו חמץ. אדם יכול להכין
שתי עיסות, האחת מחיטה, והשנייה מאורז
וכיו"ב ממיני הקטניות, כגון עדשים.

שערי יצחק – ניסן ה'תשע"ט ביש"ל

המשך שאלה מהקהל: אז מהי הראיה מרב הונא, אולי הוא בישל את האורז, ולא החמיץ?

תשובת מרן שליט"א: אתה מתכוון לשאול על הגמ', מניין לנו שרב הונא דחה את שיטתו של רבי יוחנן בן נורי, אולי הוא הכין את האורז במהירות, ולא החמיץ? אתה שואל טוב, אך אם כן קשה, מדוע הוא לא הכין תבשיל ממינים אחרים, כגון תפוז"א. משמע כי הוא רצה להראות הלכה למעשה קבל עם, כי אין שום איסור באורז.

שאלה מהקהל: אפשר לבשל את האורז, באופן שהוא לא יחמיץ.

תשובת מרן שליט"א: אם היו חולטים את האורז, לא היתה בעיני מצד הדין. אבל בבישול יכולה להיות בעיני. הגמ' אומרת [פסחים דף ט"ל ע"ב], אַדְמַבְשָׁל לִיה, אַחְמוּעֵי מְחַמְע, דהיינו, בתוך כדי הבישול, עד שיתבשל, הרי הוא מחמיץ. עכ"פ יתכן שיחמיץ.

רב אשי מבין מתוך דברי רב הונא, שהיה לו עניין לפרסם כי אין הלכה כרבי יוחנן בן נורי. כיון שהוא בישל את האורז בלי שום הקפדה מיוחדת, הבינה הגמ' כי נדחו דברי רבי יוחנן בן נורי. מצת הפסח צריכה שימור, ובעיסת האורז, הכינוהו בני ביתו בלי שום שימור מיוחד, וללא חששות. ממש כמו שמבשלים את שאר המאכלים האחרים והרגילים.

בחידושי הריטב"א [שם דף ל"ה ע"ב] מביא יש אומרים, כי גם רבנן החולקים על רבי יוחנן בן נורי, לא אמרו כי האורז מותר באכילה לגמרי. מחלוקתם לא היתה קיצונית, שרבי יוחנן בן נורי חייב כרת, ורבנן אמרו מותר לאכול לכתחילה. לדבריהם גם רבנן אמרו שעדיין האורז אסור באכילה, מדין חמץ נוקשה, אבל אין חייבים עליו כרת.

כאן אין הלכה כדעת היחיד, בא רב הונא ללמדנו שאין הדבר כן, כדלקמן.

אומרת המשנה בפסחים [דף קי"ד ע"א], הביאו לפנינו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין. שואלת על כך הגמ', מאי שני תבשילין? אמר רב הונא, סילקא וארוזא. אנחנו נוהגים לקחת לשני תבשילין בשר צלוי ומבושל. ישנם הלוקחים ביצה. רב הונא לעומת זאת היה לוקח, סלק, דהיינו תרד, ואורז. רבא הוה מְהַדְר, היה מחזר, אסילקא וארוזא, הואיל ונפיק מפומיה דרב הונא. רב הונא חיבב את דברי רב הונא, לכן השתדל לקחת דוקא אורז וסלק. למרות שאין הלכה לקחת דוקא את התבשילים הללו, הקפיד רבא לקיים את מנהגו של רב הונא.

מסיימת הגמ', אמר רב אשי, שמע מינה דרב הונא, לית דחייש להא דרבי יוחנן בן נורי. דתניא, רבי יוחנן בן נורי אומר, אורז מין דגן הוא, וחייבין על חימוצו כרת, ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח. מכך שרב הונא הגיש לשלחנו שני מיני תבשילין, והאחד מהם הוא אורז, ואכלו אותם הוא ובני הבית, פירוש הדבר הוא, אף אחד לא חושש לשיטת רבי יוחנן בן נורי. אין מקום להחמיר לא לאכול אורז, וזו ההלכה למעשה.

זהו מקורו של הרמב"ם, ואתו עמו כל גדולי הפוסקים. גם האשכנזים המחמירים בקטניות, מודים שהאורז מותר מצד עצמו, וכל חומרתם היא מחשש תערובת, שמא נתערבב שם מעט דגן, ושאר סיבות כיו"ב, כגון כי הקמח דומה. אין מי שאומר כי הקמח אסור מצד חמץ.

שאלה מהקהל: איך שייך להכין מצה מאורז?

תשובת מרן שליט"א: לפי רבי יוחנן בן נורי, שייך ושייך. מכינים אותה במהירות, טוחנים ולשים, לפני שתתפח, שלא תחמיץ.

חמץ נוקשה האסור באכילה, פירושו חמץ שאינו גמור, לכן לא חייבים עליו כרת. הריטב"א אומר כי איסורו מדרבנן, אבל יתכן שאחרים יגידו כי הוא אסור מהתורה בלאו. עכ"פ לשיטתם מסכימים כולם כי האורז אסור באכילה.

מסיים על כך הריטב"א ואומר, אבל מצינו מנהג פשוט בכל ספרד, שאוכלין בפסח אורז מבושל, וסומכין בזה על דברי הגאונים שאמרו שאינן מחמיצין כלל, וכדאמרינן שאין באין אלא לידי סירחון, ולא קאמר שהם נוקשה וכו'.

סרחון הכוונה, היא שהבצק נהיה חמוץ, ואילו לאורז ולשאר מיני הקטניות ישנו ריח רע, ממילא אפשר להתבלבל בהבחנה, ולהשוותו לעיסה רגילה. לאורז שנסרת, נוצר ריח לא טוב. לא חמוץ. עיסת חטים נהיית חמוצה, ואילו עיסת אורז נהיית מסריחה. אולם ישנם ראשונים המפרשים כי האורז אינו מסריח, מלשון ריח רע, אלא שהתנפת, מלשון הכתוב [שמות כ"ו, י"ב], וְסָרַח הָעֵדָף, וכן, תִּסְרַח עַל אַחֲרֵי הַמִּשְׁכָּן [שמות כ"ו, י"ב]. ביאור המלה מלשון גדילה. הבצק היה בעבר נמוך, ועתה הוא התגדל. אפילו שנראה לנו כי הבצק החמיץ, האמת היא שהוא אינו אלא תפת. [מקורות שני הפירושים הללו, מובאים בדרשת שבת הגדול שם גם נכפלו מעט מהדברים, אבל בכל שיעור ישנן תוספות חשובות. העורך].

מהר"ם חלאוה [שם] מעיר על אותם המפרשים, שלפי הסוגיא בפסחים דף קי"ד רואים כי רבנן התירו את האורז לגמרי, ולא אמרו כי האורז אינו אלא חמץ נוקשה, כי רב הונא נהג לאכול את האורז.

בספר קובץ על הרמב"ם [פ"ה מחמץ ומצה] כתוב, כי אפילו שמובא בגמ' שבישלו את האורז, מדובר באופן שִׁקְלוּ את האורז לפני, דהיינו, הבהוב באור. למרות זאת נהג רב הונא לאכול דוקא את האורז, להשמיענו כי נדחתה שיטתו של רבי יוחנן בן נורי, כיון שבמיני הדגן, הגמרא

[פסחים דף ט"ל ע"ב] אומרת לגבי קמחא דאבישונא, שחוששים שלא נקלה יפה, וכך פוסק הרמב"ם בהמשך [הלכה ה']. ביאור הדבר, אוכל שנקלה, כלומר הובהב באור, אין שייך בו חימוץ. אעפ"י כן אסרו לקלות את החטים, שמא לא יקלו אותם יפה. לכן למרות שמצד הדין מותר לקלות את מיני הדגן, החמירו רבנן ואסרוהו. מחדש בספר קובץ הנ"ל, כי באורז לא החמירו רבנן, כיון שהרי אפילו אם לא יקלוהו יפה יפה, לא יהיה חמץ גמור, אלא חמץ נוקשה.

אבל יש לי תמיהה אחרת. מדוע הגמ' אומרת שם, שמע מינה, לית דחייש להא דרבי יוחנן בן נורי. הגמ' מבינה כי לא חששו לשיטתו של רבי יוחנן בן נורי, מכך שבלייל הסדר הגישו את האורז על שלחנם של רב הונא ורבא. וכי משם ראה ששאר חכמי ישראל אינם חוששים לשיטת רבי יוחנן בן נורי?

איך מסתפקת הגמ' בהבאת שני חכמים, ומהם מביאים הוכחה כי אין אף אחד שחושש לשיטת רבי יוחנן בן נורי? הרי בזמנם היו עוד עשרות ומאות גדולי תורה, כיצד אפשר ללמוד מדעת רב הונא על דעת כולם? הא ניחא אם הגמ' אומרת, "לית דחייש לרבי יוחנן בן נורי" ומסיימת, היינו מבינים כי שאלו לדעתם של כל החכמים, וכך השיבו כולם פה אחד. אבל איך אפשר לדייק רק מכך שרב הונא ורבא הקילו בדבר, כי אין אף אחד החושש לשיטת רבי יוחנן בן נורי?

הפשט הפשוט, איננו מובן לי.

בספר מנוחת אהרן [לה"ר ישראל, סימן רכ"ו אות ב', דף שצ"ז] כתוב כך. אמר רב אשי, שמע מינה מדרב הונא, לית דחייש להא דרבי יוחנן בן נורי וכו'. וכתבו תוס' טעמא דאינו בא לידי חימוץ, אלא לידי סרחון. וצ"ע מה כוונתם בזה, פשיטא דלרבנן הכי הוא?

כדעת רבי יוחנן בן נורי, שהאורז מחמיץ. חוששים לחומרא לשתי הדעות. כרבנן, שלא להכין מהאורז מצה, וכרבי יוחנן בן נורי, לא לאכלו בפסח, משום חמץ.

כך מסביר רב אחאי את הספק. מי אמרינן, מדסתם לן תנא במצה כרבנן – אין כוונתו לרבנן בעלמא, אלא חכמים החולקים על ר"י בן נורי – ולא סתם לן בחמץ, מכלל דלחומרא חיישינן לרבי יוחנן בן נורי, או דילמא הא בהא תליא מילתא. והא דתניא מצה, מצה איצטריכא ליה, דמקשינן מצה לחמץ. מביא רב אחאי את הגמ' שאנחנו מדברים עליה. ת"ש דתניא רבי יוסי אומר אף על פי שטבל בחזרת, מצוה להביא לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין. ואמר רב הונא, מאי שני תבשילין, סילקא וארוזא. ואמר רב אשי, ש"מ לית דחש לרבי יוחנן דאמר אורז מין דגן הוא. וכן הלכתא. מסיק רב אחאי, כי אין פוסקים כדעת רבי יוחנן בן נורי, אפילו לא לחומרא.

את הפירוש הזה אומר בספר שאילת שלום [להג"ר ישעיה ברלין, נדפס מצורף עם העמק שאלה להנצי"ב, על השאלות שם], וזה לשונו, זה לי שנים רבות שעמדתי לידע, למה דוקא ממילתא דרב הונא דייק דלית הלכתא כריב"נ, הלא כבר מוכרח ועומד ממשנה דלעיל, הני אין אורז ודוחן לא, ומסקי להדיא דמשנה, דלא כרבי יוחנן בן נורי. זו המשנה בדף ל"ה, שלא הביאה את שיטתו של רבי יוחנן בן נורי, ואמרה בהיפך ממנו, כי רק בחמשה דברים יוצאים ידי חובה בפסח. ואומרת הגמ' שם, הני אין, אורז ודוחן לא.

מתרץ בעל שאילת שלום ואומר, אמנם כהיום הזה ראינו תורת אמת היוצאת מפי גאון גדול, דדוקא מרב הונא מוכח דאפילו להחמיר אין אנו שומעין לדרבי יוחנן בן נורי, וזה לא ידענא ממשנה, כמו דאסברה גאון, דמשנה מדבר בעניין שהוא להקל, ואכתי הוה אמרינן דלהחמיר שומעין לדרבי יוחנן בן נורי.

מתרץ בספר מנוחת אהרן על שאלתו בזה"ל, ונראה כוונתם, דיש מחכמי צרפת דס"ל דאורז אין בא לידי חימוץ אבל בא לידי חמץ נוקשה, ובמהר"ם חלאוה תמה עליהם מסוגיין, דמשמע דאפילו נוקשה לא הוה עי"ש. וזוהי כוונת תוס', דלרבנן בא לידי סרחון, ובאו לאפוקי דלא בא כלל לידי חמץ, ואפילו לא חמץ נוקשה, לאפוקי מחכמי צרפת.

אבל צריכים להבין את שורש העניין. בשאלות דרב אחאי גאון [פרשת צו, שאילתא ע"ז] כתוב חידוש הנוגע לעניינינו. נקדים, כי לאורך כל הדרך רואים כי השאלות מקדים לומר, "ברם צריך". בעל השאלות מקצר, לפי סגנונו תמיד, הוא מקדים ואומר, "ברם צריך את למילף", בשתי הפעמים הראשונות, אח"כ הוא מקצר ואומר, "ברם צריך". בעיקר הכוונה בזה ישנו רמז. רב אחאי גאון חיבר את ספרו בעבור בנו, מאחר שהיה לבנו קושי לשבת וללמוד, לא היה לו חשק לכך, לכן הוא ישב לחבר בשבילו ספר [ע"י הקדמת המאירי למסכת אבות]. משום כן הוא פותח תמיד ואומר, "ברם צריך", מלשון ברם, "בר", דהיינו בן שלי... אתה צריך ללמוד תורה... [כמ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך פ' משפטים ע"פ לא תבשל גדין].

בזכות אותו הבן, זכו כלל ישראל לספר חשוב זה.

זה לשון רב אחאי גאון שם, ברם צריך. הני מילי לעניין מצה, דרבנן הוה להו לחומרא. לעניין חמץ, דרבנן הוה להו לקולא, מי חיישינן ליה לרבי יוחנן בן נורי, או לא? רב אחאי גאון אומר דבר מעניין. ישנן שתי סוגיות בפסחים, האחת בדף ל"ה, והשנייה בדף קי"ד. בדף ל"ה רבנן החמירו ואמרו כי לא יוצאים ידי חובה מצה, אם עושים אותה מאורז. אומר רב אחאי גאון, בזה פסקנו בוודאות כדעת רבנן, המחמירים שהאורז אינו מחמשת מיני דגן. מוסיף רב אחאי, עדיין נותר לנו ספק, האם האוכל עיסת אורז גם אינו עובר על איסור חמץ? מדף ל"ה אין ראיה, כי עדיין אפשר לומר שמחמירים גם

מאן דחייש כלל, אפי' לחומרא בעלמא, "כי מי אמר לו זה שאין אחד בעולם שחושש לדבריו".

אבל האמת שגם כבר בימיהם היו חוששים מאוד שלא לאכול אותן הדברים שההמונים טועים בו, וסוברים שהוא מין דגן שלא יבוא להקל ח"ו. והשתא יפה אמר רב אשי ש"מ הי ברור לו לר"ה דליכא שום עם הארץ בעולם שטועה ברברי ריב"נ לומר האורז מחמיץ, דאי לאו הכי, הי' ראוי לגזור עליו איסורא, ולא לאכלו בפסח. זהו תירוץ מעניין.

החת"ס אומר כי אילו היו אנשים בעולם טועים, וחושבים כי האורז מחמיץ, והיו רואים אותנו אוכלים אורז, היו תמהים ושואלים, כיצד אנחנו אוכלים אורז? אלא ודאי שאיסור חמץ אינו נורא וחמור כ"כ, ממילא יבואו להתיר חמץ גמור, מחמשת מיני דגן, באכילה. כנראה שאין כאלו אנשים, וממילא אין סיבה לגזור איסור לאכול אורז, כי גזירות הן דוקא על מה שהמון העם טועים. אומר החת"ס, כי זהו מה שכתוב בגמ', לית דחייש להא דרבי יוחנן בן נורי.

אבל גם פירושו קשה לי. כשהגמ' אומרת "דחייש", אין משמעות כוונתה לעמי הארצות, החושבים כי האורז מחמיץ, וחוששים לשיטת רבי יוחנן בן נורי. "לית דחייש" פירושו, מי שחושש מצד דקדוק וחומרא, לא מצד טעות. דהיינו שהם טועים לומר, אולי האורז מחמיץ, וכך יכולים לבוא לידי טעויות ח"ו, וייכשלו באיסור אכילת חמץ גמור לפי כל הדעות.

במלים אחרות הנני יכול לסכם, כי עדיין נותרתי בקושייא. ומי שיאיר את עינינו, שכרו כפול מן השמים.

במסגרת זו אינני יכול להיכנס לכל הפרטים, אבל אמרתי עכ"פ את הנקודות העיקריות.

שאלה מהקהל: אולי אפשר ללמוד ששאר החכמים לא החמירו, מכך שאף אחד מהם לא גילה דעתו?

ומדוקדק עפ"י זה הא דנקט רב אשי בלישניה, לית דחש להא דרבי יוחנן בן נורי וכו', ולא נקט בלישניה, שמע מינה מדרב הונא דלית הלכתא כרבי יוחנן בן נורי. אכן עפ"י האימוריים הניתנים למעלה, מדוייק לית דחש, כלומר אפילו לחומרא לית דחייש. ודבר זה מוכח דוקא מדרב הונא דאמר דשני תבשילין היינו סילקא וארוזא, הרי דמבשילין אורז בפסח, ולא חיישין כלל לדרבי יוחנן בן נורי דאמר דאורז מין דגן וחייבין על חימוצו כרת.

הגרי"ב מפרש, כי דייקו מדברי רב הונא שאפילו לחומרא אין חוששים לרבי יוחנן בן נורי. "לית דחייש", היינו שאיננו לוקחים את דברי רבי יוחנן בן נורי אפילו לא לחומרא. אמנם, מה שהוא מפרש, אינו מתרץ את מה שהקשינו, כיצד ישנה הוכחה מרב הונא, ששאר חכמי ישראל אינם חוששים לשיטת רבי יוחנן בן נורי. לפי דבריו היה צריך לכתוב בגמ', ליכא למיחש. מדברי רב הונא ורבא נלמד כי אין חוששים לשיטת רבי יוחנן בן נורי, וזו ההלכה למעשה, שאין לחשוש לשיטת רבי יוחנן בן נורי בשום אופן.

אך עדיין תמוה, מנין לנו שאף אחד משאר חכמי ישראל אינו חושש לשיטת רבי יוחנן בן נורי?

החתם סופר [דרשות ח"ב, דף רמ"ג] נוגע בשאלה שלנו, ומתריך באופן אחר. וז"ל שם, רבא הוה מהדר אסילקא וארוזא הואיל ונפיק מפומי דר"ה. אמר רב אשי, שמע מינה מדרב הונא, לית מאן דחש לריב"נ דאמר אורז מין דגן הוא וחייבין על חימוצו כרת.

ויש לדקדק טובא חדא, מ"ט מהדר רבא אורז הואיל ונפיק מפומי דר"ה, מה אכפת לר"ה ומה יותרת הכבוד לר"ה, אם יקח סילקא וארוזא. ועוד, מאי האי דקאמר רב אשי ש"מ לית מאן דחייש פשיטא, אי הוה הלכה כריב"נ, מי הוה ר"ה אכיל ליה. ואין לומר דהכי קאמר, לית

שערי יצחק – ניסן ה'תשע"ט ב'ש"ל

הוא אומר. אולי אביי לא עשה אורז בליל הסדר, כי הוא עשה בשר צלי, וכי אפשר ללמוד מכך שהוא סובר כי הדבר אסור? אינני מבין את הפשט הפשוט.

שאלה מהקהל: אולי הם היו ידועים כמחמירים גדולים, ואפשר לדייק מכך שרב הונא ורבא לא אכלו, אי אפשר לומר ששאר החכמים החמירו יותר מהם.

תשובת מרן שליט"א: אתה לא מרשה להחמיר יותר מרב הונא... יש אחד שמחמיר בדבר פלוני, ומיקל בדבר אחר. וכי רב הונא היה מחמיר את כל החומרות שבעולם, שאין אף אחד שהחמיר?

עדיין השאלה צ"ע.

שאלה מהקהל: אם היה איזה צד חומרא או חשש רחוק, אזי רב הונא ורבא היו מחמירים, במיוחד בהלכות פסח, כי מצינו שהרבה אנשים מחמירים בהלכות אלו, יותר משאר ההלכות. מכך שראינו כי הם לא חששו, על כרחנו כי "לית דחייש".

תשובת מרן שליט"א: קשה לי לקבל תירוץ כזה.

שאלה מהקהל: הגמ' בשבת אומרת כי אדם חשוב, כגון רבא, הניח סכין על בר-יונה ומטלטל אותם. מפרש רש"י, כי כיון שהוא אדם חשוב ויראו את מנהגו, יבואו לזלזל באיסור שבת. מוכח אפוא כי הנהגתם היתה באופן כזה, שאם יהיה מישהו שעלול לחשוב כי הם נכשלים באיסור חמץ רח"ל, לא היו נוהגים כך מצד אדם חשוב?

תשובת מרן שליט"א: זהו תירוץ יפה, וכוונתך לגמ' שבת דף קמ"ב ע"ב ולשון רש"י שם, אני מחמיר על עצמי שלא ילמדו ממני להקל באיסורין יעו"ש. וגם החת"ס הולך עם הנתיר

תשובת מרן שליט"א: מי ששותק, איננו יודעים מהי דעתו. הרי לפנינו כל הציבור שותק, ואעפ"י כן אין לי אפשרות לדעת מה הם חושבים. האם אתה חושב ללמוד מהציבור השותק כאן, כי כולם מסכימים עם מה שאני אומר?

המשך שאלה מהקהל: אבל אם היה חשש, היו צריכים לקום ולצעוק. הם מורי הוראה ורבנים, מדוע הם לא מורים איסור?

תשובת מרן שליט"א: פשוט לא הלכו לשאול אותם.

אחדד את השאלה יותר. אם הגמ' היתה אומרת כי אין אחד שהיה חושש, לא הייתי שואל מאומה. אילו הגמ' העידה שהחכמים לא החמירו, מה לנו לשאול שאלות? אנחנו מאמינים באמונה שלימה. הם אמת ודבריהם אמת. אבל מה נעשה שהגמ' לא אומרת כך. רב אשי מדייק מכך שרב הונא ורבא אכלו אורז בפסח, סימן שאין אף אחד שחושש. וזאת אינני מבין. ההוכחה הזו אינה מובנת.

שאלה מהקהל: רב הונא ורבא הם גדולי הדור.

תשובת מרן שליט"א: אם בזמננו יאמרו שני גדולי הדור איזו הלכה, וכי זהו סימן ששאר החכמים מסכימים אתם? תמיד ישנם מחמירים, וישנם מדקדקים, וכל מיני דעות. כשם שפרצופיהם אינם שווים, כך דעותיהם אינן שוות [ברכות דף נ"ח ע"א]. כיצד אפשר להוכיח מדעתם של שני גדולי הדור, כי זו דעת כל החכמים. אולי ישנם לפחות אחדים שמחמירים לעצמם, ולא מפרסמים את חומרתם ברבים.

שאלה מהקהל: קיימא לן הלכה כבתראי. כיון שרבא היקל, על אף שהוא הקיף את הכל, שמע מינה כי לית דחייש לרבי יוחנן בן נורי.

שאלה מהקהל: וכי אם רבא אמר כך, זה סימן שגם אביי מסכים אתו? לך תשאל את אביי מה

והדרך שלך. עם זאת הנני מסכים. לפי פירוש, קושייתי איננה מתחילה. אבל שאלתי מקודם, כי אם כך היה כתוב בגמ', שלא חששו רב הונא ורבא מידי מכשול וטעות, הכל היה בא על מקומו בשלום. אבל סגנון לשון הגמ' קשה לשיטתו, כי הגמ' אומרת "לית דחייש".

לשון החת"ס כך היא. אבל האמת שגם כבר בימיהם היו חוששים מאוד שלא לאכול אותן הדברים שהמונים טועים בו, וסוברים שהוא מין דגן שלא יבואו להקל ח"ו, והשתא יפה אמר רב אשי ש"מ היה ברור לו לרב הונא דליכא שום עם הארץ בעולם שטועה ברברי ריב"נ לומר האורז מחמיץ, דאי לאו הכי, הי ראוי לגזור עליו איסורא, ולא לאכלו בפסת. והנה היו נוזהרים מליקח לשני תבשילין מיני בשר, משום שלא יטעו לומר בשר זה לפסת. ובמיני זרעונים היו יראים, אולי יבואו לטעות בהם, [במין דגן]. והיה רבא מהדר אסילקא וארוזא, הואיל ונפיק מפומיה דרב הונא, היה בטוח שלא תצא תקלה ומכשול ע"י אותו הצדיק רב הונא.

אלו דברי החת"ס, הקרובים אל מה שאתה אומר, אך שאלתי מקודם, אי אפשר להתבטאות על עמי ארצות ולומר כי אין מי שחושש לשיטת רבי יוחנן בן נורי. עם הארץ אינו מכיר את שיטת רבי יוחנן בן נורי. לכל היותר הוא עלול להבין כי אורז שווה לדגן, מתוך שהוא שומע כי מברכים עליו בורא מיני מזונות. אולי מתוך חוסר ידיעתו, ימשיך לטעות, ויברך ברכה אחרונה על המחיה. בשכלו אינו קולט את ההבדלים בין החטה והשעורה וכו', לאורז. זהו עם הארץ, אבל לשון הגמ' האומרת "לית דחייש לרבי יוחנן בן נורי", אין משמע שמדובר על עם הארץ, אלא על תלמיד חכם, החושש, מדקדק ומחמיר כפי השיטה הזו.

שאלה מהקהל: אולי המשמעות היא מהמון העם שטועים, שמע מינה שחכמי ישראל נחלקו בדבר.

תשובת מרן שליט"א: הכיוון יכול להיות. החת"ס מבין כמו שאתה אומר. אבל אני מעיר כי זה דחוק.

*

נעבור לנושא אחר. מי פירות, האם הם מחמיצין, או אין מחמיצין? בנושא זה ישנם חידושים מעניינים מאד. הגמ' באותו העמוד שם [פסחים דף ל"ה] אומרת כך, אמר רבה בר בר חנה אמר ריש לקיש, עיסה שנלושה ביין ושמן ודבש, אין חייבין על חימוצה כרת. את הגמ' הזו, פוסק הרמב"ם בהלכה ב' בזה"ל, חמשת מיני דגן אלו, אם לשן במי פירות בלבד בלא שום מים, לעולם אינם באין לידי חמוץ, אלא אפילו הניחן כל היום עד שנתפח הבצק, הרי זה מותר באכילה, שאין מי פירות מחמיצין אלא מסריחין.

אומר הרמב"ם, אם לקח חמשת מיני דגן, כגון החטה, ולש אותה יחד עם מי פירות בלא שום טפת מים, אפילו אם יתעכבו כך שעות על גבי שעות, ותפח הבצק, עד שנדמה כאילו החמיץ, הרי הבצק מותר באכילה, כיון שמי פירות אינן מחמיצין אלא מסריחין.

אח"כ מסביר הרמב"ם מה הם מי פירות, מי פירות הן כגון יין וחלב ודבש וזית ומי תפוחים ומי רמונים וכל כיוצא בהן משאר יינות ושמן ומשקין, והוא שלא יתערב בהן שום מים בעולם. ואם נתערב בהן מים כל שהוא, הרי אלו מחמיצין.

הראב"ד משיג על הרמב"ם בזה"ל, אמר אברהם, אין דבר זה פשוט, ולא הכל מודים בו, דנהי דאין עושין חמץ גמור ואין חייבים על חמוצו כרת, אבל נוקשא הוי מיהת ואסור. ישנם האומרים כי הראב"ד משיג על הלכה א', ומחמיר לגבי האורז, אך כאן הדפיסו את ההשגה על הלכה ב', וכפי שמובא במגיד משנה.

שערי יצחק – ניסן ה'תשע"ט ביש"ל

כמות שהוא מותר, אלא אפילו בצק ממש, שלא נילוש במים, אלא במי פירות. וכן מותר לקלות את הבצק בשמן, הנידון כמי פירות, על המחבת, כיון שהקמח נילוש במי פירות, ונקלה על המחבת ביחד עם השמן, ומי פירות אין מחמיצין.

מהרי"ץ כתב על כך תשובה בשו"ת פעולת צדיק וח"ג סימן קל"ה, ובעוד כמה תשובות שם הסתעף העניין. כיום הנדון ההלכתי לגבי מי פירות בפסח, נוגע בעיקר לעוגיות הנקראות פפושדו. אלו המתירים עוגיות אלו באכילה, כיון שפסק מרן השלחן ערוך וסימן תס"ב סעיף א' בזה"ל, מי פירות בלא מים אין מחמיצין כלל. ומותר לאכול בפסח מצה שנלושה במי פירות, אפילו שהתה כל היום. האשכנזים מחמירים בכך, כי הם סוברים כשיטת הראב"ד ורש"י, שפירוש דברי ריש לקיש, מי פירות אין מחמיצין, היינו לגבי חיוב כרת, אבל לא התירם ריש לקיש באכילה. בפסח הם עדיין אסורים באכילה, מדין חמץ נוקשה.

את עוגיות הפפושדו יש שהתירו במשך הרבה שנים, עד שהתברר בסופו של דבר כי ישנה בעיא אחרת, אליבא דכולי עלמא. התעוררה שאלה, לא לגבי מי פירות האם הם מחמיצין, אלא לגבי חמרי התפחה כימיים, שנודע כי שמים אותם בתוך הבצק, והם גורמים לחימוץ. אותם החמרים גורמים שאין לעיסה דין מי פירות, כי הם פועלים החמצה בצורה אחרת, ולפי כמה דעות הדבר אסור, בחיוב כרת רח"ל.

לכן להלכה ולמעשה איננו מתירים את עוגיות הפפושדו בשום אופן. לא בפסח, ולא בערב הפסח, וגם לא אחרי הפסח. לפי כמה ראשונים, יש בעוגיות אלו שאלה חמורה של חיוב כרת. הם עושים החמצה בצורה אחרת, כאילו ששמו בתוכם מים.

לא ניכנס לנושא זה כעת, רק נגענו בו בדרך אגב, כי הוא מתחיל מהשאלה הכללית של לישה במי פירות.

דעת הראב"ד, כי אפילו שלדעת רבנן אין חייבין על חימוצו כרת, מכל מקום אסור לאכול את עיסת המי פירות בפסח, מדין חמץ נוקשה.

שאלה מהקהל: גם הרמב"ם לא התיר את המי פירות באכילה?

תשובת מרן שליט"א: הרמב"ם כתב מפורש, מותר באכילה.

שאלה מהקהל: לפי הידוע לי, הרמב"ם כתב אין חייבין על חימוצו כרת.

תשובת מרן שליט"א: ישנה גירסא כזו ברמב"ם, ועליה אנחנו נדבר בעת. עתה קראתי כפי המודפס בספרי הרמב"ם הרגילים.

ממשיך הרמב"ם בהלכה ג' ואומר, אין מבשלין חטים במים, כגון ריפות. ולא קמת, כגון לביבות, דהיינו, אסור לקחת גרגרי חטה שעוד לא נטחנה, ולבשלה כך במים. ואפילו שלכאורה אין התפחה ניכרת, אומר הרמב"ם, ואם בישל, הרי זה חמץ גמור, והוא שיתבקעו בתבשיל. אם החטה התבקעה תוך כדי הבישול, הרי היא חמץ גמור. אין קולין את הבצק בשמן על המחבת, אבל מבשלין את הפת ואת הקמח הקלוי, ואם הרתית המים הרבה ואחר כך השליך לתוכן הקמח הרי זה מותר מפני שהוא מתבשל מיד קודם שיחמיץ. וכבר נהגו בשנער ובספרד ובכל המערב לאסור דבר זה גזרה שמא לא ירתית המים יפה יפה.

נעבור להלכה ד', עליה הנני מתכוון להרחיב בעז"ה, מותר לבשל הדגן או הקמח במי פירות. אומר הרמב"ם, מה שהחמרת בהלכה ג', לא לבשל את הדגן, היינו במים רגילים, אבל מותר לבשל את גרגרי חמשת מיני דגן, וכן את הקמח, ביחד עם מי פירות, כיון שאם אין בהם שום טפת מים, הרי הם אינם מחמיצין. וכן בצק שלשו במי פירות, אם בישלו במי פירות או קלהו על המחבת בשמן, הרי זה מותר, שמי פירות אינן מחמיצין, דהיינו, לאו דוקא הדגן

בארץ תימן, נגעה שאלה זו של מי פירות, לגבי הטינון. בכדי לרכך את החטה, שתצא נקייה, ביקשו להשיר את קליפת החטה מעליה, כך הקמח יצא נקי לכבוד הפסח. כתוב בספרים (כגון הלכות קטנות למהר"ר ישראל חאגיז) כי ראוי שהקמח יהיה נקי לכבוד החג. לכן נהגו להשתמש בעשבים מסויימים, שמחמת לחותן העצמית, הקליפה נושרת. שמו שכבת עשבים הנקראת "חרמל", מעליה שכבה נוספת של חטים. עוד שכבה ועוד שכבה, וכן הלאה. משאירים אותם במשך יום תמים, וכך הקליפה נושרת בטחינה. מקפידים כמובן שהעשבים יהיו יבשים, לכן הקפידו לא לקחתם ביום המעונן, שלא תהיה אפילו טפת גשם אחת, ובאמצע היום, שעברו שש שעות מהבוקר, אז העשבים יהיו יבשים לחלוטין ממים, גם מן הטל, ולא נותר בהם כי אם לחות העשבים עצמם, המרכך את החטים.

אומר מהרי"ץ בתשובתו כך, במקומינו זה נהגו לטנן חיטי הפסח בעשבים, כדי לעשות פת נקיה ולבנה. והטעם, משום דקי"ל מי פירות אין מחמיצין. אותה הלחות של העשבים, המשפיעה על כך שבהמשך העשייה, בזמן הטחינה, נושרת הקליפה בקלות, נחשבת כמי פירות, ומותר הדבר בפסח. וכ"כ רמב"ם פ"ה מה' חו"מ דין ב' וז"ל, חמשת מיני דגן אלו אם לשן במי פירות בלבד בלא שום תערובת מים, לעולם אין באין לידי חימוץ, אלא אפי' הניחן כל היום עד שנתפח הבצק, מותר באכילה, שאין מי פירות מחמיצין אלא מסריחין, עכ"ל.

וכתב המ"מ, בגמ' אמר ר"ל, עיסה שנילושה ביינן ושמין ודבש, אין חייבין על חימוצה כרת. ואמרינן טעמא, משום דהוה ליה מי פירות, ומי פירות אין מחמיצין. וכתבו רוב המפרשים, דלאו דוקא כרת, אלא אפי' איסורא ליכא, והביאו לזה ראיות. וכתב הראב"ד בהשגות, שאין הכל מודים בו, דנהי דאינו חמץ גמור, נוקשא מיהת הוי, ואסור. ודעת רש"י כך הוא, וכבר דחו אותו בתוס' ובעטור בראיות ברורות.

ודעת הגאונים כך הוא, שאין מחמיצין כלל, ואפי' לכתחילה אין בו שום חשש, וכן נהגו, ועיקר, עכ"ל.

ובס' מגדל עוז הגירסא בדברי רבינו, במקום 'מותר באכילה', כתוב 'אין חייבין על חימוצו כרת'. וראיתי בס' מעשה רוקח שכתב שרבינו אברהם הנגיד כ' בס' כפאיה' אלעאבדין, רבינו אברהם בן הרמב"ם חיבר ספר, הידוע כיום בשם 'המספיק לעובדי השם'. שאביו, רבינו בעצמו חזר ומחק מותר באכילה, וכתב, ואין חייבין עליו כרת, לומר דאיסורא איכא. אמנם, פסקא זו חסרה בספרים שלנו, כי לעת עתה עוד לא מצאו את רובו של הספר, כי הוא נעלם. מה שהדפיסו כיום, אינו אלא חלק קטן מתוך חיבורו. ועכ"פ, כבר בדורות הראשונים יש אשר העתיקו את עדותו של רבינו אברהם בן הרמב"ם.

ממש חידוש עצום. רבינו אברהם בן הרמב"ם מעיד כי אביו חזר בו. למרות שהוא כתב בהתחלה, "הרי זה מותר באכילה", אח"כ הוא חזר ומחק זאת, וכתב "אין חייבין על חימוצו כרת". ממשיך מהרי"ץ כלפי המעשה רוקח, המביא עדות זו, ע"ש שהביא להקת פוסקים שהעידו כן על רבינו ז"ל.

אומר מהרי"ץ, מה נעשה כעת? הרי הרמב"ם חזר בו? ואני בעניי קשה לי, דהא בגמ' בכמה מקומות נשנה ענין מי פירות, ואפ"ה נקיט תלמודא לומר מי פירות הן, ומי פירות אין מחמיצין, מורה דמאי דנקט ריש לקיש אין חייבין עליו כרת, לאו דוקא הוא, וכמ"ש המ"מ ז"ל, שהביא פירוש כזה בשם הגאונים. אפילו שריש לקיש אמר, אין חייבין על חימוצו כרת, אין לדייק מכאן לאסור אותם באכילה.

מוסיף מהרי"ץ קושיא נוספת. אם הרמב"ם תיקן את הלכה ב', מדוע הוא לא תיקן גם את הלכה ד', שם כתוב בזה"ל, מותר לבשל הדגן או הקמח במי פירות. וכן בצק שלשו במי פירות,

שערי יצחק – ניסן ה'תשע"ט ב'ש"ל

שאלה האם הוא חזר בו, או דבשיטתיה קמייתא קאי, דהיינו, עדיין הוא אוהו כפי שיטתו הראשונה.

מקור נוסף, בכדי שנהיה בטוחים שאנחנו אכן מבינים את מהרי"ץ אל נכון, מדברי השיטה מקובצת [בבא קמא דף י"ח ע"ב] שם כתוב בזה"ל, ועוד קשה לכולהו פירושי, דהא לעיל בסוגיא לשיטתיה קמייתא דדחי ומוקי לה כדשני ורבי אלעזר כרבי טרפון וכו'.

קיצור הדבר, ברוך ה' הבננו את מהרי"ץ היטב, שהוא אומר כי הוא מוכיח שהרמב"ם לא חזר בו. הרמב"ם בשיטתו הראשונה עומד, וסובר כי מותר לאכול את המי פירות. אבל תמוה, כיצד אפשר להבין זאת? הלא רבינו אברהם בן הרמב"ם מעיד שהרמב"ם חזר בו, מה נעשה עם עדות זו? נראה כי מהרי"ץ החסיר פה קצת פירוש, ומוכרחים לפרש את המהלך בס"ד.

לפני שנמשיך, נביא כי בעצם כבר הרשב"א [בתשובותיו, ח"א סימן ד'] נשאל על דעת הרמב"ם, וזה לשונו, אמרת שאמרו לכם שמצאו כתוב לרב רבינו משה ב"ר מימון ז"ל, שחזר בו בארבעה דברים ממה שכתב בחיבורו הגדול. (ישנן הלכות נוספות שהרמב"ם חזר בו, אבל כאן הרשב"א נשאל רק על ארבעה דברים). ושאלת ממני לבאר לך אם המכתב הראשון עיקר, או השני. ומאיזה צד?

השואל פונה אל הרשב"א ושואל, מי צודק, הרמב"ם בתחילתו, או הרמב"ם בסופו? אינני חוקר על דעת הרמב"ם, אלא על דעת הרשב"א. את הרמב"ם אני כבר יודע, שהעיקר כפי משנתו האחרונה, כי הוא חזר בו, אבל חשוב לי לברר מה דעתך, הרשב"א. האם הצדק עם השיטה הראשונה, או האחרונה?

ממשיך השואל ואומר, האחד, שכתב בהלכות חמץ ומצה חמשת מיני דגן אלו, אם לשן במי פירות בלבד בלא שום מים, אין באין לידי

אם בישלו במי פירות או קלהו על המחבת בשמן, הרי זה מותר, שמי פירות אינן מחמיצין? כך כתב מהרי"ץ, ועוד קשה, דהרי רבינו בעצמו כתב בסמוך לזה בדין ד' וז"ל וכו', ובכולי תלמודא אמרינן, אדמבשיל ליה אחמועי מחמע, וא"כ למה לא חש רבינו לתקן ולמחוק גם את זה? אם הרמב"ם חזר בו, מדוע הוא לא תיקן גם את הלכה ד', הרי היא כבר איננה נכונה?

אלא ודאי, דבשיטתיה קמייתא קאי, דאין מי פירות מחמיצין כלל, ואפי' לכתחילה, כמו שמוכיח לשונו ז"ל. מסיק מהרי"ץ כי הרמב"ם לא חזר בו, ועדיין הוא אוהו להקל.

אלו דברי מהרי"ץ כלשונם, אבל עדיין הדברים סתומים במעט. תחילה נסביר את הפשט, שנהיה בטוחים כי אנחנו מבינים את הדברים לאשורם. מהרי"ץ אומר, בשיטתיה קמייתא קאי. סגנון זה לקוח מהגמ' ביבמות [דף ס"ד ע"ב] שם ישנו נדון לגבי אשה קטלנית, היא אשה שבעליה מתים, האם חזקה היא בשתי פעמים, או בשלושה פעמים. הנפקא מינה, ממתני נחשבת קטלנית, האם מבעל שני, או רק מבעל שלישי. וכן לגבי, מתו אחיו מחמת מילה, האם כבר ממיתת הבן השני, אין מלין את השלישי, או רק ממיתת הבן השלישי. בדבר ישנה מחלוקת בין רשב"ג לרבינו הקדוש.

בגמ' שם מובאת כעין סתירה, לגבי רשב"ג ורבי, כי נראה כאילו הוא חזר בו, ומוחלפת השטה ביניהם. הגמ' שואלת, הי מינייהו אחרינתא? הרי נראה כאילו כל אחד אומר הפוך משיטתו, כמו התנא השני? מפרש רש"י, איזו מהמשניות נשנית אחרונה, דנסמוך עלה אמילתא דמר ודמר, דכל חד וחד הדר משיטתיה קמייתא, ונקט שיטתיה דחבריה, ובתרייתא עיקר, דהדור בהו מקמייתא.

מכאן הוציא מהרי"ץ את סגנון המלים, בשיטתיה קמייתא. רבי אמר משהו, והתעוררה

חימוץ, אלא אפילו הניחן כל היום עד שנתפח כל הבצק, הרי זה מותר באכילה, שאין מי פירות מחמיצין, אלא מסריחין. וחזר ואמר, שאין חייבין על חימוצו כרת, אבל אסור באכילה. כך מוכח ממה שהרמב"ם אמר, אין חייבין על חימוצו כרת, מוכח שעדיין הוא אסור באכילה. והראיה, מדרבי שמעון בן לקיש דאמר עיסה שנלושה ביינן ושמן ודבש, אין חייבין על חמוצה כרת, מאי טעמא, הוה ליה מי פירות, ומי פירות אין מחמיצין. דאלמא כרת הוא דליכא, הא איסורא איכא.

עונה לו הרשב"א, מה שכתב הרב ז"ל בתחילה, הוא העיקר, ואין בו שום ספק. להלכה בודאי מותר ללוש את העיסה במי פירות. שהרי הוא כשלשה במי פירות בלא מים כלל קאמר, וכמו שביאר הוא ז"ל שם. ומי פירות בלא מים, אין מחמיצין כלל, ואפילו נוקשה לא הוי, ומותר לכתחילה. וכדאמרינן התם, אמר אביי לא ליחרוך איניש תרתי שיבלי בהרדי, דילמא נפיק מיא דהאי, ונפיל אהאי, ואתי לידי חמיע. אמר ליה רבא, אי הכי אפילו חדא נמי. אלא אמר רבא, מי פירות נינהו, ומי פירות אין מחמיצין. וקיימא לן כרבא. אלמא אפילו לכתחילה שרי.

ועוד, דאמרינן אמרי דבי רבי שילא, ותיקא שרי. והא תניא ותיקא אסור. לא קשיא, הא במיא ומשחא, הא במשחא ומלחא, דכיון דלית ביה מיא, מי פירות נינהו, ומי פירות אין מחמיצין.

ודריש לקיש דאמר, אין חייבין על חמוצה כרת, לאו דוקא, אלא אפילו איסורא ליכא. כיון שבכל הסוגיות מוכח שמותר לגמרי, אזי למרות שנראה מריש לקיש לא כך, בכדי שלא תהיה סתירה ביניהם, מוכרחים להידחק ולומר שדבריו נאמרו שלא בדוקא.

שאלו את בעל נודע ביהודה [מהדורא תניינא – אורח חיים סי' נ"ד], את אותה השאלה שדן עליה

מהרי"ץ. כתב לו השואל, בכלל הדברים שדן שם, אחרתלמידי חכמים בדורו, הרמב"ם חזר בו והחמיר, כי כן מובא בתשובת הרשב"א.

השיב לו הנודע ביהודה, מה שאמרו שהרמב"ם חזר בו, וכתב מעלתו כמ"ש הרשב"א בתשובה סימן ד'. אני תמה, וכי הרשב"א כתב שהרמב"ם חזר בו? הרשב"א השיב לאלו ששאלו לו, שאמרו להם שמצאו כתוב שהרמב"ם חזר בו, על איזה מהם יסמכו, והשיב להם הרשב"א, שודאי שעיקר שמי פירות אין מחמיצין. אבל שיסכים הרשב"א שרמב"ם חזר בו, ליתא, ואדרבה אנן אמרינן כיון שהעיקר שאין מחמיצין, לא חזר בו הרמב"ם כלל. ומה שאמרו שמצאו כתוב, לאו הרמב"ם חתום עליו.

הנודע ביהודה אומר, כי אין שום ראייה מהרשב"א. הוא רק אמר כי לפי דעתו, מה שהרמב"ם כתב בהתחלה, הוא הנכון. אם הרמב"ם חזר בו, או לא חזר בו, על זה הרשב"א לא התייחס. הוא לא יכל לא לאשר, וגם לא להכחיש. לרשב"א לא נותר אלא לומר מהי דעתו, והוא התיר, כפי משנתו הראשונה של הרמב"ם. הרשב"א לא נכנס לשאלה, אם הרמב"ם חזר בו, יכול להיות שהוא לא ידע.

ומה שכתב שיש גירסא ברמב"ם שאין חייבים על חמוצו כרת, והביא גירסא זו בש"ג פ' כל שעה. אני תמה הלא הש"ג כתב שנוסחא מוטעית היא ע"ש.

ולא עוד, אלא שאני תמיה איך אפשר לקיים נוסחא זו בדברי רבינו, ומה יענה בדברי רבינו שם הל' ד', ע"ש. הא ודאי שנוסחא זו טעותא היא, ודברי הר"ן בהלכות ידועים.

זוהי ממש שאלתו של מהרי"ץ, כדלעיל, אבל עדיין ישנו הבדל ביניהם. הנודע ביהודה לא ראה את מה שכתב רבינו אברהם בן הרמב"ם. הוא לא ענה רק למה שאמרו בשם הרשב"א כי

שאלה מהקהל: מדוע הראב"ד לא משיג על הרמב"ם בהלכה ד'?

תשובת מרן שליט"א: כי הוא לא צריך. מספיק לחלוק פעם אחת. אבל את הרמב"ם איננו מבינים.

לפני שנמשיך נביא בפניכם את המקור של מהרי"ץ מהיכן מגיעה עדות זו. עדותו של רבינו אברהם בן הרמב"ם מובאת בספר מעשה רוקח [פ"ה מחמץ ומצה]. הנודע ביהודה לא ראה את המעשה רוקח, כנראה לא היה לו את הספר. מהרי"ץ לעומתו, ראה את מה שכתוב שם, ובכל זאת הוא לא הסכים עמו.

המעשה רוקח פותח בהלכה למעשה, וז"ל, בעיקר דינו של רבינו שכתב דבמי פירות מותר אפי' באכילה, וכ"כ בפירוש המשנה, ראיתי להרב כנסת הגדולה ז"ל שהזכיר איזה פוסקים דס"ל שירא שמים ימנע מזה, עיין שם. והביא שם סברת הרב בעל תומת ישרים סי' ק"ח שחוכך להחמיר, שלא ללוש עם מי פירות כלל, אפי' ע"י שימור, שיש לחוש לסברת רש"י ובעל הלכות גדולות וכו' ע"כ.

סובר הכנסת הגדולה, אפילו שהרמב"ם סובר שמותר, כיון שרש"י ובה"ג מחמירים, יש לאסור.

תמיה על כך המעשה רוקח, ולכאורה הוה קשה לי, דאיך כתב כן לענין דינא, נגד כל שאר הפוסקים ראשונים ואחרונים זל"ה, שכולם הסכימו דמי פירות בלא שום מים אין מחמיצין כלל, אפילו הניחם כל היום, ומותרים באכילה להדיא?

שוב ראיתי בדפוס מגדל עוז שכתוב בדברי רבינו, אפילו הניחם כל היום, עד שנתפח הבצק, אין חייבים עליו כרת. ולפי גירסא זו, גם רבינו ס"ל דאסור באכילה כשנתפח.

הרמב"ם חזר בו, שהדבר אינו יכול להיות, כי מפורש בהלכה ד' שמי פירות אין מחמיצין, ושם הרמב"ם לא תיקן מאומה. הרי לנו סימן שהרמב"ם מתיר את המי פירות. מוכח איפוא, כי גירסא זו מוטעית. אולם מהרי"ץ לכאורה אינו יכול לומר דבר כזה, שנפלה טעות בפי האומרים כן, הרי הוא ידע מעדותו של רבינו אברהם בן הרמב"ם, וכי רבינו אברהם בן הרמב"ם טעה? וכי הוא משקר ח"ו? רבינו אברהם בן הרמב"ם מעיד שהרמב"ם חזר בו, ומחק את המלים הללו, מה עונה על כך מהרי"ץ?

זו בעיא קשה, וצריכים להבין מה קורה פה. אולי תאמרו לי אתם מה שאתם חושבים, ואח"כ נמשיך את השיעור.

שאלה מהקהל: כיון שבנו של הרמב"ם מעיד כן, על כרחנו שגם מהלכה ד' הוא חזר בו?

תשובת מרן שליט"א: אבל הוא לא תיקן את הלכה ד'. וכי הוא שכח את ההלכה ההיא? הרמב"ם מצא לנכון לתקן רק את הלכה ב', והתעלם מהלכה ד'. רבינו אברהם בן הרמב"ם אומר שהרמב"ם מחק, ובמקום "מותר באכילה", כתב "אין חייבין עליו כרת". מה עשה הרמב"ם עם הלכה ד'? אם אינך אומר שהרמב"ם מחק את אותה ההלכה, או שינה את סגנונה, שמע מינה שהוא לא חזר בו. מכח שאלה זו, הוכיח הנודע ביהודה שבודאי גירסא זו מוטעית, אך מהרי"ץ שהכיר את עדותו של רבינו אברהם בן הרמב"ם, אינו יכול לומר כך, ולהמשיך הלאה.

מהרי"ץ עשה בחכמה. הוא לא כתב שהגירסא מוטעית, כמו שנסביר בהמשך השיעור.

זו שאלה קשה מאד, וחייבים לפצח את העניין, להבין את עמקו. הנני רוצה לשמוע מתלמידי החכמים דפה, מה הם אומרים על קושיא זו. כיצד אפשר להסתדר עם שאלה כזו?

ואחר זמן רב שכתבתי הנ"ל, זימן השי"ת לידי ספר כת"י קדמון וראיתי שם כתוב וז"ל אות באות, כתב הרב אברהם החסיד בן הרב רבינו משה בר מיימון ז"ל בספר כפא"ה אל עאבדין (= המספיק לעובדי ה'), שחיבר בלשון ערבי, וז"ל מועתק. תרגם את לשונו מערבי, וכשילוש העיסה בלתי מים בשמן זית או בשמן שומשמן או יין או חלב או מי פירות, מבלתי שיעורב עמו שום מים בעולם, לא תתחמץ, ואפי' אם תשהה זמן ארוך קודם האפיה עד שתיסדק כחמץ, שהוא שלם החימוץ, הנה לא יחוייב על אכילתו כרת. אפילו אם הגיע ממש לגדר חימוץ, עד שישנם סדקים בעיסה, אפילו הכי אין חייבין עליה כרת.

וגם אין ראוי לאכול מה שהגיע ממנו לגדר זה לכתחילה. לא נחשוב, כי כיון שהעיסה לא החמיצה, מותר לאכלה, אלא אין לאכלה, לפי שמעתיקי השמועה ע"ה לא אמרו בו חימוצו מותר, אבל תכלית מה שאמרו מי פירות אין חייבין על חימוצן כרת. וזה הלשון לא יורה היתר גמור, מה שידמה לחמץ ממה שנילוש במי פירות. לא התירו את המי פירות באכילה, רק פטרוהו מכרת.

הסכיתו ושמעו לדברי רבינו אברהם בן הרמב"ם, וזה הדקדוק, קיבלתי אותו מפי אבא מארי ז"ל בעת לְמַדִּי לַפְנֵי. רבינו אברהם אומר כי הוא למד זאת אצל אביו, וכך אמר לו. והוסיף, עד שהיה כתוב בחיבורו בפ"ה מהל' חמץ ומצה, חמשת מיני דגן אלו אם לשן במי פירות בלא שום מים בעולם, אינן באים לידי חימוץ, אלא אפי' הניחן כל היום עד שנתפח הבצק הרי זה מותר, שאין מי פירות מחמיצין אלא מסריחין. וגרד ז"ל, הרמב"ם לקח סכין, ומחק את המלים הללו, הרי זה מותר. ותיקן בכתב ידו, אין חייבין עליו כרת, שאין מי פירות מחמיצין וכו', עכ"ל.

וכי מישוהו יכול להכחיש את עדותו של רבינו אברהם בן הרמב"ם? צדיק וחסיד, גאון עולם, אומר שהרמב"ם חזר בו.

כדאי לדעת דברים על מקצת ממעלותיו שהרמב"ם משבחו בהן [באחת מאיגרותיו], וכתב בכללם, שהוא עניו, ושפל באנשים, מצורף אל כך שהוא בעל "שְׁכָל דְקָ" וטבע נאה, ויהיה לו בעז"ה שם בגדולים בלי ספק. ובלא"ה האם שייך לומר, על אחד מגדולי ישראל, שהוא לא יודע מה שהוא מדבר? כיצד אפשר להכחיש את עדותו?

מוסיף ואומר שם בעל מעשה רוקח, וקבלת עדות זה תכריע לדברי הרב תומת ישרים ז"ל, דודאי יש לחוש לשלושת הרועים, רש"י, והלכות גדולות שדבריו דברי קבלה, ורבינו זלה"ה, ולהחמיר בדבר. לכתחילה צריכים להיזהר שלא לאכול עיסת מי פירות שתפחה. ואילו הרב ב"י ז"ל היה רואה לשון זה, אולי לא היה מתיר האכילה בהחלט, אפי' שהיה כל היום, כמ"ש בסימן תס"ב, ולפחות היה מזכירו בשם י"א. מרן לא ראה את עדות זו, ואפשר שהדין ישתנה לפי דעתו.

גם ראיתי להרמ"ך בכת"י שהקשה על רבינו בדין אין נותנין את הקמח לתוך החרוסת וכו' בדין י"ט, דלמה לא כתב ובלבד שיהא בו מים דמי פירות אין מחמיצין, וכן לתוך החרדל היה לו לפרש דוקא שיש בו מים וכו', ושם הביא הדיוק דאין חייבים שאמרו בגמרא דמשמע חיובא הוא דליכא הא איסורא איכא. וסיים וז"ל, ושמעתי כי בספרו המוגה הגיה דאפילו בלא מים עובר בלאו, ונראין דבריו, ע"כ. אנחנו דנים רק אם אסור לכתחילה, אבל הרמ"ך מוסיף ואומר כי האוכלו עובר בלאו, ולא רק באיסור. וע"ע במאירי.

מקודם המעשה רוקח כתב רק בלשון רפה, אין ראוי, והמסקנא אינה ברורה דיה. כל הלשון כאן מתורגמת מערבית, ממילא קשה לדייק בכל זה. כנראה הוא כתב במקור בלשון ערב, "לא יגב", ואין ברור כ"כ לשון זה, אם הכוונה לאיסור, או לאין ראוי. זה סגנון עמום. כמו "אין צריך", שמתפרש כך או כך, לפי העניין ועמש"כ

שערי יצחק – ניסן ה'תשע"ט ב'ש"ל

על חימוצו כרת. למרות זאת סבר הרמב"ם כי מי פירות מותרים לכתחילה, כמו שכתוב בהלכה ד'. ממילא סומך הרמב"ם על ההלכה הזו, ומבין כי הלומדים לא יטעו בכך, כפי שטעה רבינו אברהם בן הרמב"ם, כי מפורש שם להיתר. אעפ"י כן הוא תיקן את הלכה ב', מפני הסיבה דלקמן.

שאלה מהקהל: האם מהרי"ץ ידע כי כשהרמב"ם נפטר היה בנו בן שמונה עשרה?

תשובת מרן שליט"א: טוב שאלת. מסתבר מאד אמנם שמהרי"ץ לא ידע זאת. ובכלל, תולדותיו של רבי אברהם וכו', לא נודעו לשעבר, והראיה שאפי' החיד"א התייר הגדול שכתב את ספר שם הגדולים, כמעט ולא ידע פרטי תולדותיו של רבי אברהם, כאשר יראה ויבין המעיין שם, רק מקרוב חקרו ודרשו את תולדותיו, ונתברר גם דבר זה. אעפ"כ הוספתי זאת בכלל ביאור שיטת מהרי"ץ, בכדי לשבר את האוזן, ולהטעים את הדברים, כיון שזה מחזק את שיטתו ודרכו של מהרי"ץ.

יש בהלכות אלו שאלה חמורה, עליה עומדים מפרשים רבים. עפ"י הגירסא הראשונה קשה, מדוע הרמב"ם כופל את ההלכות פעמיים? כבר בהלכה ב', התיר הרמב"ם ללוש במי פירות, מדוע צריך לחזור ולשנות זאת שוב בהלכה ד'? עמד על כך כבר רבינו מנוח וסו' ואומר בזה"ל, תוספת ביאור, שהרי השמיענו שמי פירות אין מחמיצין, ומאחר שאין מחמיצין, ידענו שמותר לבשל בהם דגן או קמח או בצק כו' ואפשר שכתבה משום ההיא דאמרינן בגמ', ותיקא שרי, ופירושו מאכל קמח או דגן, דאמרינן בגמ' דמשחא ומלחא שרי, משום דהו להו מי פירות, ומי פירות אין מחמיצין. כיון שהגמ' מביאה את הנושא, בסוגיית ותיקא, הוא בצק שנלחש במי פירות, חזר הרמב"ם גם הוא ושנאה, בכדי להעתיק את הגמ' כצורתה. הרמב"ם מיאן להשמיט גמ' מפורשת, למרות שבעצם היא מיותרת.

בס"ד בטופס כתובות שער שני עיטור הכתובה אות א' דף ע"ח ע"ט, ובעיני יצחק על שע"ה הל' תולעים סי' קל"ה אות ט"ו, ובמקומות נוספים. עכ"פ, יתכן שעוברים בלאו, או באיסור דרבנן, או רק להחמיר לכתחילה. הדבר אינו משנה כ"כ, העיקר לדידן שההיתר אינו חלק.

מסיים בעל מעשה רוקח, הרי דגם הוא העיד מפי השמועה דרבינו הגיה בדבר זה והסכים ג"כ לדבריו. גם הרשב"א סי' ד' הזכיר חזרת רבינו הנ"ל, עיין שם, נמצאו כאן רבינו ורש"י והלכות גדולות והרב אברהם בנו של רבינו והרמ"ך זלה"ה, אשר מכוחם, יפה כיון הרב תומת ישרים ז"ל.

לכאורה יש כאן תמיהה חזקה. מהרי"ץ ראה את כל זה, ואעפ"כ אומר כי הדבר אינו יכול להיות, מכח הלכה ד'. זה תמוה, וחייבים לומר איזה מהלך.

כשהרמב"ם נפטר, בנו רבינו אברהם בן הרמב"ם היה רק בן י"ח שנים. איננו יודעים מתי הוא למד לפניו את העניין וההלכה הזו, אולי בגיל חמש עשרה, ארבע עשרה או שש עשרה. מהרי"ץ אומר כי לגופו של עניין, רבינו אברהם בן הרמב"ם צודק בעדותו, וודאי שהרמב"ם תיקן בספרו, כמו שהוא אומר. אבל טוען מהרי"ץ כנגדו, למרות שכך הוא הגיה, מסקנתך לדינא מוטעית.

אתה הבנת כי הרמב"ם חזר בו, ואין זאת אלא מפני שהיית עוד צעיר. זכרת את השקלא וטריא, דיברתם על כך, הרמב"ם דייק וכו', וגם מחק, אבל הבנתך מוטעית בוודאות. מהרי"ץ לא מוריד או פוגע בגדלותו של רבינו אברהם בן הרמב"ם, רק מעיר כדרכה של תורה, כיון שהיית צעיר אז, לא הבנת אז את כוונת הרמב"ם אל נכון. הן אמת שהיה צד לדייק כמותך, אבל הדין איננו יכול להיות. נכון הדבר שהרמב"ם תיקן בספרו. אמת ויציב. אבל כשמתבוננים רואים כי הרמב"ם רק העתיק את לשונו של ריש לקיש האומר גם הוא, אין חייבין

ממש הפלא ופלא. בא מהרי"ץ וטוען כנגד רבינו אברהם בן הרמב"ם, לפי מה שלמדת לפני אביך, האם מותר ללוש במי פירות, או שאסור, עלה במחשבתך כי הרמב"ם חזר בו. וזה אינו, כי בהלכה ב' הוא רק העתיק את לשון הגמ' האומרת, אין חייבין על חימוצו כרת, ולא פירט יותר. בהלכה ד', הנראית כפולה לפי הגירסא הראשונה, עתה מובן היטב, כי היא מפרשת את פשטה של הלכה ב'. משם אנחנו מבינים כי מה שאמר הרמב"ם, אין חייבין על חימוצו כרת, אין הלשון בדוקא, והעיקר שמותר באכילה לגמרי. אחרת, הלכה ד' מיותרת, כפי קושייתו של רבינו מנוח.

הרמב"ם במשנתו האחרונה רצה לסדר את הסגנון יותר, שלא תהיה הלכה מיותרת בין ההלכות. לכן מתחילה העתיק את לשון הגמ', אין חייבין על חימוצו כרת, וכיון שאפשר לטעות, ממשיך הרמב"ם לכתוב בהלכה ד' שמותר בכל גווני.

שאלה מהקהל: מדוע הרמב"ם גרר, היה לו רק להוסיף זאת?

תשובת מרן שליט"א: כי אם כן, המלים היו מיותרות.

איננו בורחים מקושיות. עדיין נותר כאן מעט קושי. התירוץ מדאי חריף. תכף נבסס בעזרת ה' את הדברים.

נסביר את הדברים יותר. הלכה ב' מועתקת מלשון הגמ'. ידוע כי הרמב"ם מעתיק בהרבה מקומות את לשון הגמ' כצורתה. הרשב"א, ועוד מלפניו אמרו כן הגאונים, כי לשון הגמ' אינו בדוקא. לכן גם הרמב"ם העתיק את לשון הגמ' כצורתה.

אם הרמב"ם לא היה מעתיק את לשון הגמ', אלא כותב, מותר באכילה, הלכה ד' היתה מיותרת. לצורך שלמות החיבור, שהסגנון יהיה

נכון, הרמב"ם מביא בתחילה את לשון הגמ', ובכדי שלא נטעה לומר כי לכתחילה יש לאסור את עיסת המי פירות שתפחה, חזר הרמב"ם ושנה את הלכה ד', ללמדנו כי היא מותרת לכתחילה.

רבינו אברהם בן הרמב"ם הבין כי יש לאסור את עיסת המי פירות באכילה, כיון שהוא ראה במו עיניו כיצד כתוב מותר באכילה, וגרר אביו וכתב, אין חייבין עליו כרת. ממילא הוא הבין כי המכוון הוא לאסרה באכילה. טוען כנגדו מהרי"ץ, אל תבין כך. מהלכה ד' מוכח היתר. הרמב"ם לא התכווין לאסור, אלא רק להבין את לשון הגמ', כי זהו סגנון הגמ' כלשונה, אבל לא ללמוד מכך חומרא.

שאלה מהקהל: בעדותו של רבינו אברהם בן הרמב"ם לא כתוב שהרמב"ם גם דיבר לעניין דינא?

תשובת מרן שליט"א: איננו יכולים לדעת איך היה לשונו מלה במלה. מהרי"ץ מתוכח אתו ואומר, כיון שהיית אז עוד צעיר, הבנת בטעות כי הוא מחמיר. היה נידון ושקלא וטריא על הנושא, אבל מהתיקון בפועל אי אפשר ללמוד כלום.

שאלה מהקהל: אפשר לחזק את הדבר, שהרמב"ם לא ציווה את בנו לפרסם את הוראת החומרא מכאן ולהבא.

תשובת מרן שליט"א: אם כן, קשה על כל המקומות. מה שכתוב בספר, כבר מספיק מפורסם. לא חייבים לתלות מודעות, להודיע לכל כי הרמב"ם חזר בו. רבות ההלכות שהרמב"ם חזר בו. לא צריך מדאי פרסום.

שאלה מהקהל: לפני שהרמב"ם מחק, מדוע הוא כתב כפילות?

תשובת מרן שליט"א: אתה צודק.

שערי יצחק – ניסן ה'תשע"ט ב'ש"ל

בכתב ידו של ר"א בן רבינו. כאן מתעוררת שאלה, מדוע הרמב"ם בעצמו לא תיקן? ורימ"ט כתב דהיא בכת"י רבינו, אך לעת זקנתו. יש ויכות, מי הוא בעל התיקון.

אם הרמב"ם בעצמו לא תיקן, יש לתמוה ולשאול, הרי בכל מקום שהרמב"ם חוזר בו, הוא מתקן גם את פירוש המשניות, וכאן הוא לא עשה זאת. יתכן אולי כי לעת זקנתו הוא תיקן, ואין לי אפשרות לבדוק האם הדבר נכון או לא. עכ"פ ברור כי ההגהה אינה נמצאת בכתב יד הרמב"ם הרגיל.

לפי מה שאנחנו אומרים, מובן הפלא ופלא. הרמב"ם סובר לדינא כי מותר לאכול עיסת מי פירות שתפחה. אפילו שבחיבור, הרמב"ם תיקן וכתב, אין חייבין על חימוצו כרת, את פירוש המשניות הוא לא ראה צורך לתקן. רק בנו, רבינו אברהם, קם ותיקן, אחרי אולי עשרים שנה. לפי מהרי"ץ מובן היטב מדוע הרמב"ם לא תיקן את פירוש המשניות, כי לפי האמת, הרמב"ם סובר שעיסת מי פירות מותרת לגמרי. אפילו שבחיבור, מוכח לכאורה מהלכה ב' להחמיר, פירשנו כי הרמב"ם סמך על הלכה ד', להודיענו כי הדבר מותר לגמרי. לכן בפירוש המשניות הוכרח הרמב"ם להשאיר את הלשון על מתכונתו, אבל בחיבור, שכתובים שני הלכות, סמך כי ההלכה השנייה תגלה על הראשונה. על דרך המצוי בגמרא, תני והדר מפרש.

מי שהבין את מה שאמרנו, רואה כי הפירוש נחמד מאד, ולא נותר אלא לבססו בראיות.

הרד"ע כתב בזה"ל, חמשת מיני דגן וכו'. עיין [תשובות] הרשב"א סימן רביעי שהכריח אין לדקדק מלשון אין חייבין, הא איסורא איכא. וכן מפורש בדברי הרב בלשון מותר לבשל הדגן או הקמח וכו'. דוק. נראה כי הרד"ע אינו מכיר נוסחא אחרת, אך זה מפורש שם בתשובת הרשב"א. עכ"פ בספר שלפניו היה

נחמד את הדברים יותר. אילו היינו רואים את ספרו של הרמב"ם בעצמו, ורואים כי כתוב שם מעיקרא, מותר באכילה, ואח"כ רואים מחיקה, ממש העברת קו, ואז שינוי וכתובה, אין חייבין על חימוצו כרת, היינו מבינים כי אסור לאכול. אבל מי שקורא את הרמב"ם ללא שידע כי היה כאן תיקון, יכול להבין כי הרמב"ם מתיר זאת לכתחילה, כפי שמפורש בהלכה ד'.

בעז"ה נראה לכם תכף כי מה"ר דוד עראמה (הרד"ע), וגם הרדב"ז, אשר לא ידעו ממה שאמר רבינו אברהם בן הרמב"ם, ולא ידעו שיש גירסא אחרת, הגיעו למסקנא הפוכה ממנו. הם השתמשו בדפוס מגדל עוז, שם כתוב כפי משנתו האחרונה של הרמב"ם, אין חייבין על חימוצו כרת, והבינו כי להלכה מותר לכתחילה לאכול מעיסת מי פירות. הדבר מחזק את מה שאנחנו אומרים.

שמעו טוב הוכחה חריפה נוספת למה שאנחנו אומרים, מהרמב"ם בפירוש המשניות ופ"ג משנה א', שם גם כתוב שמותר לאכול מי פירות, והתעורר נדון אף שם.

שאלה מהקהל: אבל פירוש המשנה נתחבר בצעירותו של הרמב"ם.

תשובת מרן שליט"א: אמנם, כשהוא חזר בו, שב ותיקן גם שם בהרבה מקומות.

זה לשון הרמב"ם, זה הכלל, כל שהוא מין דגן. כלומר כל דבר שמעורב בו אחד מחמשת המינין עם מים, עובר עליו בפסח, אבל בלי מים, או במי פירות, אינו עובר, ומותר לאכול. לפי שהעיקר אצלנו, מי פירות אין מחמיצין. בהערות שבהוצאת מכון המאור [אות י"ז] כתבו בזה"ל, בכתה"י המיוחס לרבינו נסמנו תיבות "ומותר לאכול" למחיקה, והוגה בצדו, "ואין חייבין על אכילתו כרת". [וכ"ה במהדורת רימ"ט – טולידאנו – ושם תרגם את המלה הערבית וכו'. ויש מי שכתב דהגהה זו היא

כתוב, אין חייבין עליו כרת. והוא מעיר, כי הרשב"א אומר כי לשון זה אינו בדוקא, וגם מוכרח כך מלשון מותר לבשל וכו', כפי שהעלה הרמב"ם בהלכה ד'. רואים בהדיא כי גם הוא מבין כדעת מהרי"ץ.

כיוצא בזה רואים משיטת הרדב"ז. שאלו את רבינו דוד בן זמרא [חלק ג' סימן תקמ"ג – אלף ע"ד, זה נדפס שם לקראת סוף הספר] בזה"ל, כתב (הרמב"ם) ז"ל פ"ה, חמשת מיני דגן אלו, אם לשן במי פירות בלבד בלא שום מים, לעולם אין באין לידי חימוץ, אלא אפילו הניחן כל היום עד שנתפח הבצק אין חייבין עליהם כרת, שאין מי פירות מחמיצין אלא מסריחין. וקשיא רישא לסיפא, דמרישא משמע דאין באין לידי חימוץ, ואפילו נוקשא לא הוי, דהא כתב דאין מי פירות מחמיצין אלא מסריחין. וסיפא משמע, דאין חייבין עליהם כרת, אבל חמץ נוקשא הוי?

המקשה שואל, הנני רואה סתירה בין הרישא לסיפא. הרמב"ם אומר, אין חייבין עליו כרת, שאין מי פירות מחמיצין אלא מסריחין. תמוה, כיון שהרמב"ם אומר אין חייבין עליו כרת, מוכח שאסור, כיצד מוסיף הרמב"ם לומר שהמי פירות מסריחין, הרי מוכח מזה שמותר לגמרי. קשיא רישא לסיפא?

מתרץ הרדב"ז בזה"ל, דבר זה נשאל מלפני הרשב"א ז"ל ואמר שחזר בו בתוך כדי דיבור, והעיקר הוא שאין מי פירות מחמיצין כלל אלא מסריחין. הלשון השני מוכיח שהרמב"ם מתיר לגמרי. ומה שאמר (ריש לקיש), אין חייבין על חימוצן כרת, לישנא בעלמא [הוא], ואינו בדוקא. ממשיך הרדב"ז בהבאת תשובת הרשב"א. וזה תורף דבריו ז"ל בתשובה, ולפי דרך זה נ"ל שגם הרב ז"ל, לישנא בעלמא נקט כלישנא דר"ל. אין דיוק מלשון הרמב"ם, כי הוא נקט את לשונו של ריש לקיש.

הרי לנו מפורש בדברי הרדב"ז, כמו מהרי"ץ, שהרמב"ם מתיר לגמרי.

שואל הרדב"ז, ואני קשה עלי שיחזור בו תוך כדי דיבור, ולא ידקדק בלשונו? וכי הרמב"ם אינו מדקדק בספרו? בתחילה הוא כתב לשון מחמירה, ואח"כ, בשורה הבאה, הוא חוזר בו?

מתרץ הרדב"ז תירוץ חריף. הרמב"ם לא נתכוון לאסור. הוא רק כתב זאת ללמדנו הלכה נוספת מתוך דיוק, שאם יתערבו מים ביחד עם המי פירות, אז יתחייב כרת. לפיכך יש לתרץ, דלדיוקא דידיה איצטריך, דטעמא דלא נתן בו מים כל עיקר. אבל נתן בו מים, אפילו כל שהו, אתי לידי חימוץ גמור וחייבין עליה כרת, היכא שלא שמרן מחימוץ כשאר עיסות. דהו"א, כיון דרובן מי פירות, נזיל בתר רובא, ונהי דחמץ נוקשא הוי, חמץ גמור לא הוי, קמ"ל מדיוקא דחמץ גמור הוי וחייבין עליו כרת. הפרט הזה לא פירש הרמב"ם בסוף ההלכה, וסמך שנבין זאת מתוך הדיוק. ונ"ע בשיעור הבא, מוצש"ק אחרי מות, הוכחות לכך.

שאלה מהקהל: אם הרמב"ם חוזר בו, מדוע הוא לא מחק את ההמשך?

תשובת מרן שליט"א: אי אפשר למחוק, או להתעלם מההמשך. אי אפשר להשאיר את ההלכה הזו על כנה.

שאלה מהקהל: מדוע מעיקרא הרמב"ם לא כתב את לשון הגמ'?

תשובת מרן שליט"א: כבר הסברתי מקודם, שכאשר ראה הרמב"ם יתור בלשונו, החליט שעדיף לתקן את הלכה ב', שם לכתוב את לשון הגמ', ותנא והדר מפרש. הרמב"ם לא חזר על אותה ההלכה, זהו רק סגנון אחר.

דרך אגב, למרות שישנם מפרשים [טל חיים דף קצ"ט, וכדלקמן ב"תוספת דברים"] שלא הבינו את דברי מהרי"ץ על מתכונתם, וחשבו כי כוונת מהרי"ץ ממש כמו הנודע ביהודה, ונפלה טעות בפני האומרים כן, כבר הסברנו שהדבר אינו יכול להיות. אי אפשר לחלוק על רבינו אברהם בן הרמב"ם, המעיד כי הרמב"ם תיקן בכתב

שערי יצחק – ניסן ה'תשע"ט ביש"ל

לדעת הרב בית דוד ורבינו יוסף דוד מסלוניקי, בתשובותיו על הלכות פסח, אות רכ"ט, דף נ"ט, הרמב"ם לא התיר ללוש אלא בדיעבד, כיון שמדובר בבישול, וכדלקמן.

לשון הרמב"ם כך היא, וכן בצק שלשו במי פירות, אם בישלו במי פירות או קלהו על המחבת בשמן, הרי זה מותר, שמי פירות אינן מחמיצין. אחרי שעמד הרב בית דוד על דקדוק לשון הרמב"ם, והבין כי הרישא בהל"ד לכתחילה, והסיפא בדיעבד, ביאר כי דברי הרמב"ם בהלכה ד' נחתו דרגא, דהיינו, על אף שיתכן כי חוס הבישול גורם חימוץ, מותר מעיקר הדין דוקא בדיעבד.

אמנם, לפי מה שאנחנו מפרשים בדעת רבינו אברהם בן הרמב"ם, הדבר אינו כך, ואיפכא מסתברא. הרמב"ם בהלכה ד' מתיר דוקא בתנאי שמבשל את העיסה. הרמב"ם אומר כך, בצק שלשו במי פירות, אם בישלו במי פירות או קלהו על המחבת בשמן, הרי זה מותר. כאן מדובר באופן שלא הניח לבצק לתפוח ולהחמיץ, אלא בישלו מיד. ויתכן אמנם אפילו כי עבר שיעור מיל מתחילת הבישול, אך עכ"פ עתה איננו רואים בפועל סימני חימוץ.

כשהרמב"ם אומר בהל"ב על מי פירות, אין חייבין עליו כרת, ואסורים לאכלם, היינו דוקא אם ניכרו בהם סימני חימוץ, כיון שבכל גווני אין איסורם חמור כ"כ. לכן מתנה הרמב"ם ואומר, אם בישלו, ללמדנו כי דבריו נאמרו על צד תנאי. רק אם בישל את הקמח עם מי פירות ואיננו רואים עליו סימני חימוץ, מותר לאכלו. לא כהבנת הבית דויד שהכוונה אעפ"י שבישלו.

ובישול שאמר הרמב"ם, אינו בדוקא, אלא הוא הדין באפייה ובטיגון. אם בישל או אפה את העיסה, עוד לפני שהספיקה להחמיץ, מותר לאכלה.

ידו. אבל בספר המפתח והנדפס בסוף רמב"ם פרנקל החדש, דף ר"א] הבינו את מהרי"ץ כיאות. כך כתבו שם, עיין רד"ע, ושו"ת פעולת צדיק, דאפי' אם גורסים הכי ברמב"ם, ליכא ראייה דאינו מותר לגמרי, ודכן מוכח לקמן ה"ד, דס"ל לרמב"ם דמותר לגמרי. אמנם, ההסבר חסר שם, וכבר הסברנוהו קודם בס"ד.

אמנם, עתה ברצוני לומר לפניכם צד אחר. ברוך ה', זכינו להסביר את מהרי"ץ, ולהבינו היטב. מהלך המחשבה שלו מיושב ב"ה. הוא מבין, כי אפילו אם כתוב ברמב"ם, אין חייבין עליו כרת, בכל זאת הלכה ד' מפרשת את הלכה ב', כך הרווחנו עוד שהלכה ד' אינה מיותרת.

לעומת זאת, יתכן לומר הסבר גם למהלכו של רבינו אברהם בן הרמב"ם. אפילו אם הוא סובר שמי פירות אסורים באכילה, הלכה ד' יכולה להיות נכונה, וכמו שנבאר בס"ד.

בהלכה ד' כתוב, מותר לבשל הדגן או הקמח במי פירות. וכן בצק שלשו במי פירות, אם בישלו במי פירות או קלהו על המחבת בשמן, הרי זה מותר, שמי פירות אינן מחמיצין. הרמב"ם מדבר על בישול הדגן במי פירות. אם היו לשים את העיסה עם מי פירות בלא בישול, הרמב"ם היה אוסר.

הרי מצד הדין, אם חולטים את הקמח, מותר לאכלו, כיון שהחליטה מבשלת היטב את הקמח מיד, ולא יספיק להחמיץ. אעפ"י כן פוסק הרמב"ם בהלכה ג' שאסור לעשות כן, שמא בתוך כדי הבישול העיסה תחמיץ. אמנם, מחדש הרמב"ם לגבי מי פירות, כיון שאפילו אם נשהה את העיסה כמה ימים בלא עסק, מצד הדין אין חייבין עליה כרת, רק שאסור לכתחילה לאכלה מצד חמץ נוקשה, לכן מתיר הרמב"ם לבשל את העיסה. על מי פירות הרמב"ם לא מחמיר, רק על מים הוא מחמיר, שמא יחמיץ בתוך כדי הבישול.

אנחנו מסבירים את מהלכו של רבינו אברהם בן הרמב"ם, ולא מסכימים עם כך שהוא טעה ח"ו. וכן מסתבר לכאורה, כי הוא למד אצל אביו את ההלכות, ומדוע לומר שהוא לא דיין. על הרמב"ם עוד היה אפשר לומר כי הוא לא הבחין בצורך התיקון גם בהלכה ד', אך קשה על רבינו אברהם, כיצד הוא מפרש את הלכה ד'? מדוע הוא לא קם ותיקן שם? איך הוא הבין בשלמד את הפרק הזה?

אכן, לפי מה שאנחנו אומרים, דוקא בהלכה ד' התיר הרמב"ם, כי התם נחת דרגא, משום שמדובר במי פירות, וגם בבישול, כך שאפילו אם העיסה תחמיץ, לא יתחייבו עליה כרת, משום כן התיר הרמב"ם לבשלה עם מי פירות, ולא חשש לכך. משא"כ בהלכה ב', שם החמיר הרמב"ם ואמר, אין חייבין עליו כרת, כי מדובר באופן שהניח את העיסה לתפוח ולהחמיץ, בלא בישול, כמפורש שם.

כך נלע"ד בס"ד, וברוך ה', הכל בא על מקומו בשלום.

שאלה מהקהל: לפי זה צריך להחמיר לדינא בלישה עם מי פירות?

תשובת מרן שליט"א: אכן. קל וחומר שאסור לאכול בשום אופן את עוגיות הפפושדו. כל יסוד ההיתר רעוע, ואין לו בסיס איתן.

מאידך גיסא, אבותינו נהגו להתיר מי פירות, אך לפי מה שאנחנו אומרים, זו לא שיטת הרמב"ם, אלא הגאונים, וכן הרי"ף, ועוד רבים. יש להם על מה לסמוך.

ישנם החושבים כי אם הרמב"ם סובר שאסור, מדוע אבותינו נהגו להתיר? אבל אין צריך להיבהל מקושיא זו. הן אמת שלא נודע להם כי הרמב"ם חזר בו, גם אילו הם ידעו שחזר בו, יכולים לסמוך על שיטת הגאונים המתירים. הגאונים לא חזרו בהם, ולא מחקו את מה

שכתבו. אפילו שהרמב"ם חזר בו, מהדורתו השנייה, המחמירה, אינה מחייבת אותנו. סוף כל סוף ישנם גאונים וראשונים המקילים. גם הפרי חדש [סימן תס"ו] מאריך לבסס את ההיתר, ולדבריו אפילו הראב"ד ורש"י נוקטים להיתר, ולא כתבו אלא לפי ריש לקיש.

שאלה מהקהל: כאן מגיע הכלל של הרי"ף והרא"ש שני עמודי ההוראה, נגד הרמב"ם?

תשובת מרן שליט"א: יפה. אבל גם מפשטות הרי"ף משמע לקולא. גם מהרא"ש נראה כך. אמנם בספר טל חיים [פסח - מדף קצ"ו] ערער על כך, ולא היה לי פנאי לעיין בדבריו הללו. ושורר מה שכתב להעיר נגד זה בירחון האוצר גליון כ"ז סוף דף ע' הערה ל', ומסיק שהרא"ש אכן פסק להקל כפי שכתב הטור בנו בשמו.

בפרט בעניין חמץ החמור, מדוע להזדקק להיתרים מפוקפקים מיסודם?

כיון שהזמן קצר והמלאכה מרובה, נסיים כאן. [הושלם ב"תוספת דברים" דלקמן]. השם ברוך הוא יהיה בעזרנו.

תוספת דברים בעניין זה,
שנמסרו תוך דרשה בעיר חולון,
באותו יום בערב,
בליל שלישי י"א ניסן.

בכל נושא לישה במי פירות, התעוררו ויכוחים גדולים, ואין הפנאי מסכים כעת להיכנס לכל היקף המהלך. לא נאמר כעת אלא מה שכתוב בספר טל חיים [פסח - מדף קצ"ו].

נלך כעת לפי סדר דבריו, בכדי שלא ניגרר יותר, לכיוון "מים שאין להם סוף". הכותב אמנם הוא חכם אשכנזי, אבל הוא מכבד ומחשיב את מנהגי תימן.

שערי יצחק – ניסן ה'תשע"ט ב'ש"ל

מדבר. הוא מעיד כי הרמב"ם חזר בו, ואין אפשרות להכחישו. צריך לפרש כמו שהסברתי ואמרתי, שאפילו אם הרמב"ם תיקן, ואין ספק בכך, מ"מ השאלה מתעוררת כיצד לפרש את התיקון. רבינו אברהם מבין שהרמב"ם אוסר, אך מהרי"ץ נוקט להיתר, והלכה ד' מסבירה את הלכה ב', וכמו שנתבאר לעיל באורך.

עוד בטל חיים שם [דף קצ"ט], והר"ק כתב (שם), "ואומר אני שרבינו צפה ברוח קדשו שעתידין לשבש דבריו דלעיל בהלכה ב', ולפיכך כתבה לזו כדי להגן על ההיא, והמציאות הוכיחה שצדק, עכ"ל. הוא טוען כי הרמב"ם ידע ברוח קדשו, כי יבואו ויגידו שנפלה טעות בספרו, לכן חזר ושנאה בהלכה ד'. כותב על כך בטל חיים, וגם זה קשה טובא. הוא צודק. בודאי זהו פירוש מוזר.

צריכים לדעת על גדולי ישראל, אפילו מהדורות האחרונים, שכתבו את חיבוריהם ברוח הקודש. למרות שכתוב במסכת יומא [דף ט' ע"ב], משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקודש מישראל. עדיין ישנם דרגות מסוימות לחכמים גדולים מישראל, שבזמן שכתבו את ספריהם, כביכול שרתה עליהם שכינה, דהיינו אפילו שכתבו מעצמם, לא כנביא המתנבא מה שאמרו לו, נחשב שהקב"ה עוזר לו כביכול. בודאי גם הרמב"ם, מרוב צדקותו וקדושתו, כתב הרבה הלכות ברוח הקודש [ע"ע בשיעור הבא, מוצש"ק אחרי מות]. אבל כל הרעיון הזה לא מתאים פה, ולא שייך לסוגייתנו. חוכא ואטלולא.

בעזרתו יתב' תכף נגיע למסקנא. בדף ר' משם כתובה טענה בזה"ל, הגדיל הר"ק עד מאד לדחות את גירסת רבינו אברהם, וז"ל (שם סוף אות ב), "ואני אומר כמו שאמר הנוב"י, לא הרמב"ם ולא בנו חתום עלה, ואם באמת גרר הרמב"ם ותקן, מדוע לא גרר ולא מחק בהלכה רביעית מותר לבשל הדגן או הקמח במי פירות וכו', כל הלכה זו צריך לגרור. ואף גם זאת,

כך כתוב שם, ואולם בכל הדפוסים הישנים הגירסא היא "אין חייבין עליו כרת". והיינו שיש בדבר איסור אלא שאין בו חיוב כרת. וגירסא זו היא תיקון שעשה הרמב"ם בספרו, כמתברר מעדות ר' אברהם בן הרמב"ם שכתב בספר המספיק לעובדי ה' והובאו דבריו בספר מעשה רוקח (על הרמב"ם) וכו'.

התעורר כאן ויכוח האם נכונה השמועה של רבינו אברהם, או שאינה נכונה. ישנם הטוענים, מהרי"ץ והנודע ביהודה, אם הרמב"ם חזר בו, הרי בהלכה ד' כתוב במפורש שהדבר מותר? מדוע הרמב"ם לא תיקן גם את הלכה ד'?

גם בפירוש המשניות ישנו תיקון, במקום לכתוב מותר באכילה, שינו את הגירסא וכתבו, אין חייבין עליו כרת. בהערה 33 דן בעל טל חיים מי הוא בעל התיקון בזה"ל, לדעת הרי"מ טולידאנו (שם) ההגהה היא של הרמב"ם עצמו, אך לדעת הר"ק (קאפח. העורך) ההגהה היא של ר' אברהם בן הרמב"ם, וכדלהלן. ויש גם אפשרות שההגהה היא לא של הרמב"ם ולא של ר' אברהם אלא של אדם אחר מבית מדרשו של הרמב"ם. זוהי תעלומה.

בדף קצ"ט כתוב שם כך, ויעויין עוד בשו"ת פעולת צדיק (ח"ג סי' קל"ה) למהרי"ץ, שכתב שיש לדחות את העדות המובאת במעשה רוקח מכח דברי הרמב"ם בהלכה זו, ויישב בזה את מנהג תימן ללחלח במי פירות את החיטים שמהן עושין מצות לפני טחינתן. הבין הכותב, כי מהרי"ץ לא הסכים לעדות זו, וסובר כי היא אינה יכולה להיות. לפי איך שהוא מבין, מהרי"ץ לומד בדעת הרמב"ם כי הוא נוקט להיתר, לפי זה, מה שנהגו אבותינו ללחלח את החטים, מותר בשופי.

אינני חושב שהוא צודק בהבנתו. מהרי"ץ אינו יכול לומר דבר כזה. אחרי שרבי אברהם בן הרמב"ם מעיד כך, אי אפשר להכחיש את עדותו. אדם גדול בתורה כמותו, יודע מה שהוא

הרמב"ם לא נהג לגרור כדבריו אלא העביר קולמוס על האותיות באמצען, וכתב התיקון למעלה. זו טענה מעניינת, וכמו שנבאר.

הגמ' בשבת [דף קנ"ב ע"א] אומרת, תניא, רבי ישמעאל ברבי יוסי אומר, תלמידי חכמים, כל זמן שמזקינין, חכמה נתוספת בהם. אפילו אם הרמב"ם חשב כך, ואח"כ חזר בו, התחרט ואמר טעיתי, לא הבנתי נכון, מוחק הרמב"ם מספרו. הלכה זו אינה היחידה שהרמב"ם חזר בו במשך הזמן, מכל מיני סיבות, אם מפני שהתעמק יותר בסוגיות, או ששמע וראה דעות אחרות, עד שהחליט כי הוא טעה, ושינה את דעתו.

אמנם, דרכו של הרמב"ם לא לגרד, לקחת סכין ולמחוק את מה שכתב מקודם, אלא מותח קו מעל גבי הגירסא הישנה, וכותב את התיקון מעל. תמיהה השואל דלעיל, מדוע כאן הרמב"ם שינה מגדרו, וגירד את הגירסא הראשונה? זו השאלה הראשונה שהוא שואל.

עוד שם, על התיקון שתוקן בפיהמ"ש, כתב הר"ק (שם תחילת אות ב), "והנה בכ"י אוכסי שהוא כתב ידו של רבנו עצמו, העביר ר' אברהם בן רבינו קו מעל המלים 'ומותר לאכלו' וכתב בשולים בכתב ידו, 'ואין חייבין על אכילתו כרת' וכו', עכ"ל. וטען שאין להתחשב בתיקון זה, דזהו תיקון של ר' אברהם ולא תיקון של הרמב"ם עצמו. דהרמב"ם היה נוהג למחוק ולהגיה ולהעביר קו באמצע האותיות ואילו כאן נכתב התיקון בשוליים. והמשיך וכתב, "ומי שראה הגהת הר"א דימה שמדי רבנו יצאה, וחשב שרבנו חזר בו. ולא היא, כתב ידו של רבנו מוכר וידוע, וכתב ידו של הר"א מוכר וידוע, ואין שום ספק כי הערה זו בכתב יד הר"א. ואף גם זאת, אין שום הגהה, או תקון או חזרה בפיהמ"ש שלא מצא תיקונו בחבור, אם בתחילה ואם בסוף. לפיכך נראה לי בברור שאין להתחשב בה כלל כדעת רבנו", עכ"ל.

במלים אחרות, הוא טוען טענה, מדוע הרמב"ם תיקן דוקא את החיבור, ולא את פירוש המשניות? כמו שכתבת בחיבור "מותר לאכלו", כך כתבת בפירוש המשניות, מדוע את חיבור משנה תורה, הרמב"ם תיקן, ואילו את פירוש המשניות הוא לא תיקן? זו שאלה שצריכים להתייחס אליה.

לגבי עניין הטינון כתוב שם בדף ר"ד כך, העובדא שמנהג תימן היה לטנן את החיטים בעשבים המזיעים, אינה מוכיחה דבר, שכן מנהג תימן היה מבוסס על נוסחת הרמב"ם קודם שחזר בו, שבה היה מבורר להלכה שאין שום איסור במי פירות, ואפילו אם החיטים שהו עם מי הפירות זמן ממושך, דהיינו, למרות שנהגו אבותינו לטנן, הם נסמכו על הרמב"ם בגירסתו הראשונה.

אולם, הדבר נראה קצת קשה, כי למעשה הרמב"ם חזר בו.

שב וטען בעל טל חיים על השואל דלעיל, לכאורה כל דבריו קשים עד מאד. הוא כותב להדיא, "אמנם נכון שר' אברהם היתה דעתו כך כמו שכתבתי לעיל, אך לא רבנו". וכן הוא כותב להדיא שהתיקון בפירוש המשנה הוא של ר' אברהם ואינו תולה את התיקון בזייפן כלשהו. ולפי זה קשה מאוד להבין את פקפוקו בעדות המובאת במעשה רוקח, ואת קביעתו שלא הרמב"ם ולא בנו חתום על השינוי במשנה תורה. וכי היה ר' אברהם מתקן בפיהמ"ש מדעתו ובניגוד לדעת אביו, ואפילו לא מציין שהתיקון הוא בניגוד לדעת אביו, ח"ו. ובפרט הדבר קשה לאור העובדא שדרכו של ר' אברהם בכל מקום בתשובותיו, לבאר את שיטת אביו ולא לחלוק על אביו. ומלבד זאת, ר' אברהם בוודאי ידע שמדובר בטופס היחיד שנכתב בכתב ידו של הרמב"ם, וממנו כולם ימשיכו להעתיק ועליו ישתית את לימודם בפירוש המשנה ויסתמכו עליו בהבנת דעת הרמב"ם, ולא יתכן שהטעה את כולם כאילו

שערי יצחק – ניסן ה'תשע"ט ב'ש"ל

במוסר ומידות, הוא מנוע מלכתוב את חידושו של אביו. ורביעית ועיקר, נניח שאין הלכה זאת מובאת במקומה הראוי לה. וכי בגלל זה נסתרת עדותו של המעשה רוקח.

צירוף הקשיים הגדולים בדברי הר"ק כנגד העדות המובאת במעשה רוקח וכנגד התיקון בפירוש המשנה, מביא למסקנא שהרמב"ם אכן חזר בו, וזה פשר התיקונים הללו.

הוא מאריך שם להשיב עליו בפרוטרוט, ואני מסכים לעיקר דבריו שהם אמת וצדק. [כמו-כן לגבי הטענה שספר המספיק עיקרם מוסר ומדות, ע"י לקמן שיעור מוצש"ק קדושים שנסביר זאת ביתר שאת, שזה לא נכון]. הוא כותב נגדו בעדינות מסבות מסוימות, אמנם אצל גדולי התורה ספריו נבחנו ונמצאו דבריו דבטילי וחשיבי כעפרא דארעא.

מכל הדברים דלעיל יוצא שהיתר עוגיות פפושדו, עומד על כרעי תורנגולת, וכמו שנתבאר באורך לעיל. אפילו מרן הבית יוסף [סי' תס"ג] שפסק להקל, לא ידע מכך שהרמב"ם חזר בו, ואילו היה רואה, יתכן שהיה חוזר בו.

לכן צריך לבאר כדלקמן. רבינו אברהם בן הרמב"ם הוא אדם גדול. הבאנו מקודם שאלה, מדוע לגרור את המלים, ולא לתקנן? אחר העיון רואים כי מכאן ישנה ראייה למהרי"ץ, וכמו שנתבאר בשיעור שאמרנו בס"ד בעיר מודיעין עילית – קרית ספר בארוכה, וכנדפס לעיל, ובדרשת שבת הגדול בעיר בני ברק. והמקום ברוך הוא ישים חלקנו עם התנאים שהיו מסובין ומספרים ביציאת מצרים בבני ברק, אכ"ר.

שאביו חזר בו ללא שום יסוד לכך. ואף אם ההגה נכתבה על ידי אדם אחר מבית מדרשו של הרמב"ם, לא מסתבר כלל לומר כך מסיבה זאת.

ואם קשה לר"ק מדוע לא תוקנה הלכה ד', יש ליישב את הקושיא. אבל האם בגלל הקושיא הזאת אפשר לומר שהעדות המובאת בשם ר' אברהם היא עדות שקר. ובהמשך דבריו הוא כותב שיש להוכיח את השקר שבדבר מכך שבמעשה רוקח כתוב בשם ר' אברהם שהרמב"ם גרר ותיקן, והרמב"ם לא נהג לגרור אלא להעביר קולמוס. וכי זו טענה שבגללה אפשר לדחות את העדות על השינוי במשנה תורה. ואולי מסיבות שונות העדיף הרמב"ם שלא לקלקל את רהיטות ואחידות הכתוב בספרו והעדיף לגרור ולתקן, בשונה מפירוש המשנה שנכתב בצעירותו ויש בו תיקונים רבים. ואולי היו לו סיבות אחרות לתקן בדרך של גרירה. ובשונה מפירוש המשנה, במשנה תורה אין בידינו כתב יד מהרמב"ם עצמו אלא רק העתקות של ספר זה על ידי אחרים, ולא ניתן לקבוע מה היתה דרכו של הרמב"ם בתיקון ספר משנה תורה במקומות שבהם חזר בו. וכל זה לשיטתו שהתיקון בפירוש המשנה נכתב על ידי ר' אברהם, אך לשיטת הרב טולידאנו שזיהה את התיקון ככתב יד הרמב"ם עצמו, בוודאי שאין מקום כלל וכלל לפקפק בדברי המעשה רוקח וכו'.

ומלבד כל זאת, קשה טובא טענתו שר' אברהם לא היה צריך "לתחוב" את הדין הזה בספר שעיקרו הוא מוסר ומידות. ראשית, זה ספר שכולל הרבה מאוד הלכות בנושאים שונים. שנית, נהגו הראשונים להכניס חידושי הלכות גם בחיבורים שכתבו במילי דמוסר, כמו פירוש הרמב"ן על התורה או שערי תשובה לר' יונה. שלישית, מה יעשה הבן ולא יכתוב, אם ידוע לו שאביו ומורו הגדול שינה את דעתו בהלכה חשובה שלא ידועה לרבים, והוא רוצה לפרסם את דברי אביו. וכי בגלל שהוא כותב חיבור

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת. השם יזכר בל"ג בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שברך" בסוף השיעור. פרטים בטלפון: 050-4140741. נא לתאם זאת לפני השיעור. והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ב"ה כל משאלות ליבם לטובה. אכ"ר.